

LUCEAFĂRUL

REVISTA REGIONALEI BANĂȚENE A «ASTREI»

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TIMIȘOARA
MARTIE—MAIU 1939

Valoarea omului

de: ANATOLE CHIRCEV

I.

Omul, indiferent pe ce treaptă și epocă culturală apare în Istorie, el există în funcție de o valoare. Orice schimbare, orice transformare în existența lui, aduce cu sine și o schimbare a valorii sale. Căci aceasta păstrează în sine justificarea sau nejustificarea existenței omului. El nu numai că există, dar are și o valoare. Despre toate manifestările existențiale ale omului se poate spune că: ele sunt bune sau rele; trebuie sau nu trebuie să aibe loc; se desfășoară în virtutea unui principiu al justiției sau nu. Valoarea existențială a omului este o condiție în care greu putem să separăm momentul „valoare” de „existență”. Căci ele se împletesc reciproc în realitatea „om” și numai printr'un proces de abstracție putem face această separație. Așa că noțiunea de „valoare” precum și de „existență umană” sunt părți corelative ale aceleiași realități: *Omul-în-Univers*. Deoarece, conceptul de „valoare” ne apare nu ca o particularitate exterioară a existenței omului, ci mai curând ca un atribut, mai mult — drept o categorie nelipsită a ființei sale. „Omul-în-Univers” este un concept real, care raportat la existența omului așa cum ne apare, este străbătut și împărțit de categoria valorii. Căci scoasă de sub această dimensiune categorială a valorii, nu numai existența omului, dar și existența în general, coboară la treapta cea mai inferioară, — animală sau anorganică — coboară în „împărăția lucrurilor”. „Omul-în-Univers” ne apare ca ființă, al cărei rațiune de existență este fundamentată pe valoarea sa metafizică, iar nu empirică. Al cărei existență se desfășoară pe plan ontologic când o considerăm în substanța sa, iar nu pe acela al lumii

sensibile. Căci de nu ar fi astfel, între „om” și „animal” n'ar mai fi nicio deosebire. Deoarece, nici instinctul de conservare, precum nici precauția și prevederea în a face față la situații noi, nu sunt caractere specifice omului. Pe acestea din urmă le întâlnim și la animale. Ceeace-l deosebește de animale, este faptul că el se poate detașa de planul existenței sensibile, trecând în cel „ontologic”. Nici „socialul”, nici „raționalul”, — trăsături în măsură să-l caracterizeze și să-l definească pe om, precum credea Aristotel, părintele școlii peripatetice, — nu sunt dimensiuni care să-l poată cuprinde în „substanța” sa. Ci mai curînd „metafizicul”. Căci într'adevăr „omul este o ființă animată de un nepotolitor metafizic. Și în aceasta constă valoarea lui. În acest moment al existenței sale, „valoarea” și „existența” se împletesc și se identifică. Valoarea omului este cu atât mai accentuată cu cît ne îndepărtăm de planul empiric și ne apropiem de cel metafizic. Acele teorii subiectiviste relativiste și psihologice, care susțin că singurul criteriu de valorificare a omului este „plăcerea”, „utilul” sau „necesitatea”, stau departe de adevăr. În tot cazul ele nu ne pot atrage. Ele sunt teorii care rămân la periferia existențială a omului, în accepția valorii sale ontologice. Noi suntem pentru acea concepție despre valoarea omului, care ne vorbește despre plinătatea absolută a existenței sale.

II.

Istoria culturii și a spiritului omenesc ne arată cu prisosință, că personalitatea umană, în drumul spre realizarea idealului, îmbracă forme existențiale diferite, în epoci diferite, descoperindu-ne mereu alte aspecte și alte valori necunoscute încă în om. Fiecare epocă, valorifică în egală măsură dimensiunile ascunse ale sufletului omenesc. Atât epoca antică, cea a Evului-Mediu, a Renașterii, cât și epoca modernă. Și dacă este instructiv pentru gânditor să se oprească asupra caracterului spiritual al unei epoci, caracter exprimat fie în sisteme filosofice, concepții morale, sau creații artistice; nu este mai puțin instructiv să te oprești asupra imaginii oarecum concrete a personalității omului. A personalității așa cum a trăit și a fost concepută sub forma cea mai perfectă. Sunt instructive și pline de tâlc constatările ce se pot face, operându-se în-

cursiuni în „psihologia“ omului diferitelor epoci. În acel domeniu, care nu este necesar să se exteriorizeze numaidecât în sisteme de gândire filosofică, morală, religioasă, etc., ci care trădează anumite „colțuri“ ale sufletului „omului epocii“, nu raportat la creație, ci la viață, la existența ca atare. În felul acesta, privită oarecum în totalitatea sa, valoarea omului se precizează și se definește mai bine. El ne apare privit sub prisma valorii existențiale, luând atitudine integrală în fața Vieții.

Se pare că epoca antichității grecești, a realizat cel mai bine conceptul de „om“, reușind să stabilească în interiorul său, acea unitate armonică ce duce implicit la *seninătatea apolinică*. Omul antic ia atitudine netă în fața existenței. O privire fugitivă, aruncată asupra conceptului în discuție, descopere lucruri nebănuite, dacă-l considerăm din punctul de vedere al valorii sale existențiale, al dorului său metafizic, al atitudinii luate în fața existenței. Ceeace ne izbește mai mult la omul antic, este dimensiunea extraordinară a trăsăturilor sale sufletești, a trăirilor pe care le încearcă, ce iau de cele mai multe ori extensiuni cosmice. Simți și înțelegi că omul antic legat fiind chiar de viață, prinde unda mare a existenței, potențând la maximum valoarea omenescului. În persoana lui află unificarea epicului eroic cu mitologicul. De aceea poate, problematica destinului în filosofia greacă, se pune fără prea multe „îndoieli“; drumul este oarecum croit dinainte, iar efortul depus oricât de mare ar fi, nu poate schimba soarta omului. Și de aceea poate, omul nu are de ce să lupte cu sine însuși, — deoarece, „alegerea“ este eliminată din capul locului: nu există două posibilități, ci una singură, — cu Viața, cu Destinul. Omul antic luptă cu Natura, cu Viața, iar nu cu propriile slăbiciuni. El nu are de învins propria sa nimicnicie, ci Viața ca atare. Lupta lui însușește pe alocurea caractere cu adevărat epopeice! Iar înfrângerea, cade pe seama „destinului“ iar nu pe propria slăbiciune. Imaginea unui astfel de om îți dă o extraordinară senzație de putere și forță! Căci omul apare în toată valoarea și plenitudinea personalității sale, având o voință care știe să exercite „presiune“ și asupra Zeilor câteodată, silindu-i să-l asculte. Și lucru curios: Zeilor antici, le plăcea semeția omului, nebunia credinței lui; cererea de înfăptuire a imposibilului. Ei au ascultat ruga nebună a lui Pygmalion, i-au dat-o pe Galatea, transformând piatra în viață și suflet, făcând imposibilul, posibil... Ei l-au lăsat pe Orfeu să înfrângă legile Morții, să

pătrundă în Infern și apoi, să revină la viață. Și în toate acestea, stă ascunsă o adâncă semnificație, un tâlc ascuns pe care noi oamenii moderni cu greu l-am putea pătrunde...

Altădată oamenii se nășteau eroi și mureau eroic. Și în moartea lor se putea vedea curajul de a lupta cu destinul. Este înfiorătoare exclamația lui Hanibal, după ce a pierdut lupta: „Nu Roma m'a învins pe mine, ci Destinul"! În această înfrângere a omului de om, vedem înfrângerea omului în general de Viață. Aici lupta omului ia proporții cosmice, angajează întreaga personalitate, puternică și hotărâtă ca la nevoie să dea piept și cu Zeii; iar înfrângerea, nu se petrece pe plan individual, ci implică și contribuția demonilor naturii, a Zeilor, a Destinului. Astfel de înfrângere o putea suferi numai omul antic, a cărui existență este angrenată în mecanismul Universului, ca făcând parte integrantă din Cosmos, unde între om și Zeu, nu există distanță decât de câteva trepte. Omul modern nu va putea niciodată exclama asemenea lui Hanibal. Deoarece pe el îl va învinge întotdeauna „Roma”, iar „Destinul” (niciodată... Ca să fii învins de „Destin” trebuie să te lupți cu aceea pe care nimeni n'a învins-o până acum: cu Viața. Trebuie să dorești să faci imposibilul, (posibil; trebuie să lupți pentru a determina evenimentele acestei lumi; trebuie să poți crede într'o nebunie: că ceea ce a fost, poate să nu fie. Când vei reuși să pornești la luptă împotriva tuturor acestora, covârșit și înfrânt de ele, vei putea exclama asemenea lui Hanibal. Însă cine le va putea face toate acestea? Cine mai poate crede astăzi, în secolul gândirii critice, că piatra se poate transforma în viață și suflet, că legile Morții pot fi înfrânte, că acela care a trecut pragul vieții în împărăția Infernului, se mai poate întoarce de acolo?! Și astfel, plătim tribut „Romei” pentru toate înfrângerile ce le-am suferit, iar „Destinul” stă departe de noi.

Existența omului modern se desfășoară pe un plan ce stă dincolo de un destin real. Destinul lui se leagă de lupta ce se dă în interiorul forului său sufletesc. De aceea, drama lui, ia cu totul alte proporții. Câtă vreme asupra omului antic apăsa de sus Destinul implacabil, care-l silea să lupte pentru a susține pe umeri plafonul Cosmos-ului; la omul modern, câmpul luptei a fost mutat dinafară, înlăuntrul sufletului său. Destinul său nu constă în lupta cu elementele, cu stihiiile nepotolite; ci cu ceva dat în interiorul său. Nu e vorba de a înfrânge demonii naturii, voința Zeilor, iraționalul Vieții. Omul modern,

trebuie să se învingă pe sine însuși, să fie erou cu sine însuși. Acesta este destinul său: un destin ce-i drept de dimensiuni și proporții relativ reduse. Trebuie să-l luăm însă așa cum este, căci ni-l-am creiat noi înși-ne acest destin. Suntem autorii lui. Civilizația noastră modernă, tehnica noastră — nu numai cea mecanică, dar chiar și cea suflătoare — este destinul nostru. Omul antic avea un „destin natural”. Noi avem un destin „artificial”. Artificial ca toate producțiile noastre moderne, pe orice plan am considera acest lucru: moral, religios, estetic, etc. Artificialitatea destinului nostru este numai o simplă consecință logică, ce nu a întârziat să vină, într’o epocă în care se trăiește numai din paliative, într’o *epocă a substitutelor*. Ne-am scurtat singuri aripile, singuri ni-le-am forfecat. Și astfel perspectiva vieții noastre s’a îngustat, pentru că ne mișcăm pe un teren prea cunoscut, prea sigur.

Altădată omul se răscula împotriva legilor naturii și a vieții, și cu un curaj nemaipomenit, provoca lupta cu stihiiile și elementele naturii. Era el însuși un „element al naturii”, ce se prinde în luptă cu vântul, cu focul, cu marea, cu prăpastiile. Era în această luptă între „elemente” pornite pe exterminare reciprocă, ceva măreț, grandios, dar și semnificativ totodată. Se va zice: „Ce semnificație? ... Xerxes, nebunul, înfierând marea cu lanțurile și bătând-o cu vergelele!... Și desigur, judecata le va fi dreaptă: căci ei, cu toții ar fi voit ca „Roma” să-l învingă pe Hanibal, iar nu „Destinul”. Căci oamenii totdeauna sunt porniți să se bată între ei, iar nu cu Necunoscutul, în care nu poți nimeri cu sulița sau cu arcul. Și apoi, mai este ceva: Lupta dintre oameni este și va fi totdeauna preferată înaintea aceleia cu „Destinul”, pentru că în cazul întâi înfrângerea nu sperie mult și apoi, mai dă și speranța victoriei. Câtă vreme lupta cu „Destinul” duce la înfrângere, iar la victorie nici odată.

În această atitudine de a da lupta, lăsând la o parte „grija rezultatului”, omul de altădată își împlinea misiunea destinațiunii sale. Omul de astăzi, s’a „retras” și s’a depărtat de viață. Lupta cu Viața este susținută și acum; ea n’a încetat și nici nu va înceta vreodată. Însă, de data aceasta, lupta se dă în dosul „meterezelor”, toate „precauțiunile” fiind luate; nu corp la corp, ci de după zid: din laboratoare, din biblioteci, de pe bănci și catedre... S’a schimbat numai poziția și atitudinea în luptă, sensul însă a rămas același. Omul antic a fost

cu mult mai puternic în fața Vieții, pentru că a știut și nu s'a ferit să înfrunte „Destinul“ său. Omului modern însă, îi lipsește ceva față de omul antic: îi lipsește „Destinul“. Omul antic apărea în toată plenitudinea dimensiunilor sale: te cutremurau în fața lui. Era înfiorător la mânie, nepotolit în dragoste, neschimbător în prietenie. El este acela care redă eternul-omenesc, absolutul-omenesc pe acest pământ, unde nimic nu este — zic relativistii — permanent. El reprezintă imaginea valorii umane absolute, privite prin perspectiva timpului inteligibil. Valoare umană absolută, ce răsare cu atât mai izbitor, cu cât o raportăm la imaginea omului modern, a cărui existență se desfășoară sub dimensiunea vacuității sale sufletești.

III.

Este fapt de experiență curentă și paradoxală totodată, constatarea că adâncirea și cunoașterea analitică a vieții, ducă implicit la secarea surselor ei. Procesul de diferențiere, întors spre sine însuși, este un proces care „pălește” sursele vitale ale existenței. Printr-o dialectică inexplicabilă, Viața se apără de a fi adâncită de spirit, iar atunci când procesul de sondare a avut loc, natura ei primordială este „substituită” printr-o realitate cu totul de altă substanță. Omul, veșnic însetat de cunoaștere, dornic să-și prelungească viața, să treacă limitele finitului — s'a îngrădit tot mai mult, s'a limitat cu atât mai vârtos, cu cât a vrut să depășească granițele și hotarele acestei vieți. Iar atunci când a vrut să-și amplifice viața, și-a simplificat-o, scurtând unda mare a Existenței. Stă aici un sens de nepătruns al vieții, un fenomen paradoxal-dialectic, ce se sustrage oricărei explicații. Ori de câte ori rațiunea a pătruns în viață, ea a disecat blocul imens al naturii, fărâmițând întregul și „plinătatea absolută” a existenței. Ori de câte ori omul a căutat să-și îmbogățească cunoștințele, să prindă esența vieții, el s'a „ofilit” și a „pălit” ca o floare veștedă.

Procesul ridicat al spiritualizării este opus trăirilor vitale intense. Raționalizarea vieții, seacă din conținutul și „plinătatea” ei. Poate aceasta este însăși drama intelectualului, căci numai lui e dată soarta de a cunoaște bucuriile amare ale spiritualizării. Cine s'a cultivat prea mult, încetează dela un timp să mai trăiască în concret, este asemenea „Clopotarului”, car-

obișnuit cu viața din turn, preferă să se descompună și să n.oară, decât să coboare de pe înălțimea la care a ajuns, pe pământ. „Bunii noștri prieteni — cărțile, se răzbună pe noi”, spunea cândva un iscusit gânditor, și avea multă dreptate. Într'adevăr, acesta este destinul intelectualului; el își creiază un ideal de viață în conformitate cu viața spirituală, care nu-l mai lasă delă un timp să fie liber, să-și trăiască simplu, direct și neartificializat viața. Mereu intervine „simțul critic”, discernământul, comparația, care toate, în egală măsură ratează posibilitatea „bucuriilor simple”. Toate ușile ce dau spre viață, se închid delă un timp, și sufletul se frământă în cea mai insuportabilă vacuitate. O piesă de teatru nespirtualizată, te supără și enervează; o melodie ușoară nu te mai încântă, un film care nu tratează „probleme” te indispune... Și astfel, rar, foarte rar, omul modern se „aprinde” și trăiește cu plenitudine existența. De mult s'a depărtat el de epoca adolescenței spirituale, când toate lucrurile, privite printr'o optică specială, erau îmbrăcate în haină metafizică. Omul modern a încetat de mult să mai fie el însuși, căci toate trăirile lui sufletești sunt diminuate și alterate, de vesnicul simț critic al îndoielii. O scrisoare de dragoste, o declarație de amor, un jurământ de credință pentru nedespărțire, iată lucruri care ni se par inutile. Pentru noi nimic nu mai este sfânt, căci prea ne-am ascuțit bisturiul de disecție al rațiunii, ca să nu punem la îndoială trecutul, să nu dizolvăm prezentul și să nu negăm viitorul. Și într'adevăr: ce a fost Ieri, ce este Azi și ce va fi Măine?! Nimic nu este absolut, nimic din ceea ce are omul ascuns, direct și nealterat nu are valoare. Și de aceea trebuie să găsim un sens lucrurilor, fenomenelor ce ne înconjoară. Iată cum omul detronând Zeii, asemenea la chip cu oamenii, se închină Idolilor culturii. Altădată oamenii se lăsau pradă sentimentelor, pasiunilor, și erau tot așa de mari în dragoste ca și în mânie. Omul de astăzi nu este mai perfect, este și el stăpânit de pașimi, pasiuni, însă le întreține bând zilnic „hașisu” ce i-l oferă cultura. Ca să ne trezim din amorțeala sufletească în care stăm, ca să ne interesăm de soarta unei existențe, nu e destul să ne dea viața ocazia; nu e destul să vedem un cerșetor sau un schilod — ca să încercăm sentimente caritabile, a iubirii de aproapele, etc. Trebuie să legăm toate acestea de „sensul” și „destinul general” al acestei lumi. Și astfel, tre-

cem nepăsători și închiși pe lângă un om ce se îneacă în valurile vieții, iar un vers din vreo poezie funestă, ne stoarce lacrimi cu nemiluita. Trecem nepăsători unul pe lângă altul, fără să ne uităm decât în treacăt. Nu avem timp să ne aplecăm urechea și asupra inimii celuilalt. Ne strâmbăm unul la celălalt și nu mai înțelegem nimic. Și ne grăbim mereu. Fugă, preocupări, întrecere. Fiecare vrea să ajungă mai departe, să ajungă primul. Și din toate acestea nu afli decât exercițiul, iar pe „om” nu-l găsești nicăieri. Unde a rămas omul?

Experiența sufletească a omului modern, nu mai contează ca dimensiune abisală, ca adâncime, ci ca simplu număr. Trăim sub perspectiva unui timp în care Absolutul se caută a fi atins sub specia extensiunii orizontale. Ceeace valorează pentru om este numărul, cantitatea. De aceea poate, nu la întâmplare, secolul nostru a cunoscut cele mai relativiste concepții despre lume și viață. Deoarece, existența omului nu se mișcă sub oblăduirea unui timp absolut, luat ca dimensiune cu posibilități de adâncire în cadrul aceleiași sfere. Aproximarea de „absolut” se operează nu printr'un proces de „adâncire” și interiorizare, ci printr'un procedeu de „adaus”. La cazurile vechi se „adaugă” altele noi, întocmai ca măgelele pe firul aței, și aceasta la infinit. Pe acest fir, se destramă însăși existența omului, un „ce” statistic, un număr de trăiri de amplitudini reduse, ce se leagă cu exterioritate între ele. Este dimensiunea orizontală, ce intră ca factor hotărâtor în geometria vieții noastre. De aceea, Absolutul nu se revelează înafara omului, așa cum l-a cunoscut antichitatea greacă; dar nici înlăuntrul său, așa cum l-a cunoscut ascetul Evului-Mediu. De aceea viața omului modern, este o trăire compusă din *segmente*, ce se pot alătura după o ordine mai mult sau mai puțin determinată.

Altădată oamenii trăiau viața, astăzi ei o experimentează. Astăzi nimeni nu se mai dă vieții, trăind-o total, până'n adânc, cu tensiune și plenitudine. Intotdeauna intervine discernământul — căci suntem prea maturi. Nu trăim, nu ne dăm sentimentelor, ideilor, ci le analizăm. Suntem ca într'un laborator de experiență: orice mișcare psihică este înregistrată și catalogată de rațiune; orice proces încercat, se întoarce asupra sa însuși, în-cât nimic nu ne mai poate surprinde prin neuitate, nimic nu ne poate poseda. Și aceasta este, poate cea mai mare insuficiență a secolului nostru: nu mai știm să ne lăsăm posedați. Și

de aceia Zeii au încetat demult să existe între noi. Pentru omul antic, între D-zeu și ființa umană nu se interpunea o prea mare distanță. Insuși Cosmos-ul era populat de prea mulți Zei, ca să nu te întâlnești cu Ei la tot pasul. Istoria pământească a omului, era meșteșugit împletită cu istoria cerească a Zeilor, și omul, oricum ar fi, nu se simțea atât de singur. Epoca noastră din contra, este a celor mai singuratece și izolate conștiințe. Sufletul omului modern este *monada* fără ferestre și uși de comunicare cu „altul”. Această solitudine a adus cu sine, pe plan de manifestare culturală, fenomene specifice epocii noastre moderne. Este suficient să ne referim la un singur caz, pentru a exemplifica cele spuse mai sus. Poezia modernistă, nu exprimă niciodată decât stările individuale ale poetului. Natura, viața, dragostea, nu apar cântate în perspectiva „cosmică”, ci din contra, în cea „individualizată”. Poetul nu ne vorbește de suferința omului în general, de dragoste, de prietenie, de scarta ce ne este dată tuturor pe pământ; ci ne vorbește despre propria sa dragoste, suferință, nefericire. Puntea ce era aruncată înafară spre Lume este ridicată, iar raporturile de comuniune și „împărtășire cosmică” sunt inexistente. Aceiași constatare se poate face și în alte domenii de manifestare spirituală. Inșă, ceea ce este mai semnificativ, în această ipostază de izolare, sufletul omului modern e nu se poate mai neajutorat. Destinul omului modern, constă în faptul că Zeii, nu mai pot interveni ca altădată, să-l ajute. Dacă pentru omul antic era posibilă intervenția voinței Zeilor, care de multe ori îi îmbunătăția viața; pe omul modern Zeii l-au părăsit. Și nu numai Zeii, ci nici semenii lui nu-l mai pot ajuta. Conștiința omului modern a ajuns la acea culme a izolării, încât chinurile sale, este condamnată să le suporte singură. Este un moment tragic în evoluția personalității omenești, dela care se cere efortul maxim, deoarece pentru ea nu există „altul”. În acest punct, individualizarea și-a atins maxima dezvoltare și ascensiune. Și aceasta pentru că omul modern a ajuns la acea limită a culturii, dela care se judecă nu numai pe sine, dar și pe Zei. De aceia, omul modern nu mai trăiește, ci se salvează. De aceia poate și fuga aceasta după „propriile” probleme, iar nu după problemele „altora”.

IV.

Ce este omul, care este substanța și esența ființei sale și care este adevărata sa valoare existențială? Este omul sortit să

se încadreze în acest Univers, în care toate ascultă de legile timpului empiric; sau el are libertatea să îmbogățească conceptul de „realitate”, extinzându-î sfera de existență și asupra celor „nevăzute”? Poate această din urmă tendință, cum spuneam și la începutul acestor rânduri, îl definește „în substanță” pe om. Căci „misterul” nu-l sperie pe om, ci-l atrage. Religia, explicată ca fiind născută din teama omului de Necunoscut, este o explicație eronată. Deoarece, omul a populat cerul cu Zei, tocmai din setea lui nesăturată pentru Taină, pentru o realitate construită și condusă după principii de altă natură, decât acelea care stăpânesc lumea în care trăiește el. Taina și Necunoscutul, sunt pentru om condiții sine qua non de existență. Ce s’ar face el fără mistere? Dacă nu ar putea privi cu înfiorare metafizică la gura peșterii existenței. Ce ar fi dacă realitatea ar consta numai în atât cât ni se arată, iar omul ar fi constrâns să recunoască că nimic mai mult decât atât nu mai există? Și că adevărul și sensul acestei lumi s’ar limita la ceea ce cunoașterea omenească ne descopere? Omul nicidecum n’ar putea să refuze credința că mai există „ceva” *dincolo* de granițele concrete al existenței, ceva ascuns și tainic, care nu poate și nici nu trebuie să fie decât „bănuț” și iar nu explicat rațional. Căci sursele adevărilor metafizice, nu corespund posibilităților cunoașterii raționale. A explica realitatea „în sine”, dar mai ales a susține că această explicație este ultima posibilă, constituie o pretenție pe cât de mare, pe atât greu de realizat. A explica așa ceva, înseamnă a determina irealul „de dincolo”, a tinde a face imposibilul, posibil. A transcende condițiunile acesteia omenești, înseamnă a trece granița în domeniul irealului inexistent.

Lucru hotărât: sfera existenței nu poate fi limitată numai la acele granițe pe care le trasează rațiunea. Realitatea e mai mult decât poate circumscrie rațiunea, domeniul ei. Și nimeni n’a încercat să conteste aceasta. Nici Kant, în ciuda lipsei de consecvență a sistemului său, a trebuit totuși să admită că afară de această realitate sensibilă, există realitatea noumenală, condusă după o altă ordine, decât ordinea după care există pentru noi ceea ce există. Și despre existența acestei realități, ce nu cade pe planul „verificărilor” raționale, nu se poate spune nimic. Ea este o Taină pentru noi. Și această taină, despre care nimeni nu ne poate spune nimic, căci nimeni n’a pătruns-o — nici Moise care a primit cele 10 porunci pe muntele Sion, nici ce

mai singuratic sfânt și pustnic — există totuși scrisă în inima omului. Oamenii pășesc în viață, fiecare potrivit chemării ce-o are de îndeplinit; iau lucrurile așa cum sunt, legile — drept singurele existente ce domină acest Univers. Dar în adâncul inimii lor, nu încetează o clipă să creadă în existența unui „alt” adevăr. Pe care nru l-a spus încă nimeni. Ne trăim viața așa cum ni se oferă. Ne angrenăm în mecanismul social, politic, cultural. Avem obligații și datorii. Și pe toate acestea le îndeplinim având conștiința că „adevărul” acestei vieți nu se poate rezuma la atât. Că ceea ce facem, nu este *totul*. Că nu este cel mai esențial lucru, nici cel mai important. Ni se pare că tot ceea ce facem, este o simplă zăbavă, distracție lipsită de sens; că altceva, mai vital, mai esențial trebuie să se petreacă în viața noastră, ceva ce... nu știm nici noi ce este.

Această conștiință a neesențialității actelor sale cotidiene, ne arată cât de înrădăcinată este în om nevoia de mister, dorul său metafizic. Dar ne arată în același timp care este natura devărată a omului. Chiar dacă omul nu este nemulțumit de condiția existenței sale, lui nu-i vine a crede că sensul vieții sale se poate reduce numai la atât: la obligațiunile familiare, sociale, culturale. El așteaptă altceva, mai esențial să se întâmple. Și totuși, nimic nu se întâmplă: *Taina* nu se lasă pătrunsă de nimeni. Ea nu ascultă rugăciunile omului, ci rămâne surdă și impasibilă, indiferentă ca piatra. Dacă jertvele omului antic puteau să înduplece Zeii, în a-i arăta adevărul vieții sale; nicio jertvă omenească nu poate constrânge *Taina*, căci nu omului îi este dată puterea de a constrânge, ci ei, care transformă pe oameni în „profeți minciunoși” — pe toți aceia ce s’au apropiat de ea cu prea mare credință, jertvă de sine și rugăciuni.

ANATOLE CHIRCEV.

SONETUL OMULUI *)

„Ucid, de mine prea satisfăcut;
„Trădez, de mare mulțumire plin;
„Inșel, și cugetul mi-i tot senin;
„Mă lingușesc și victime sărut.

„Ha, ha! sunt om! Tu Visător Străin
„Dintr'un capriciu-al meu când te-am născut,
„Ce bucurie mare am avut
„Că am de cine râde, sens Divin!

„Tu zeu al bunătății, orb, gângău,
„Te simt sfârșit și atâta de bolnav;
„Care nebun se mai închină tie?!“

Din om un inger a sburat suav,
Iar jos rămas-a pentru veșnicie
Un drob de țărână și nimicnicie.

GRIGORE BUGARIN

*) Din volumul: „Liturghie de sonete“ în pregătire.

O zi de judecată în cetatea Sebeşului *

de : NICOLAE TOMICIU

Era în Dumineca Samarinenții, anul Domnului 1437, pe la prânzul cel mic. Soarele râdea de pe un cer albastru, și curat ca lacrima. Prunii, perii și merii din grădini și din livezile Teiușului s'au îmbrăcat în cea mai aleasă a lor podoabă, haina albă de mare praznic, răspândind o mireasmă dulce, amestecată cu parfumul îmbătător al florilor de liliac.

Ca un vis urât s'a șters iarna, a cărei stăpânire părea că n'o să mai sfârșească în acest an. Toamna se prelungise cu zile frumoase și calde până cătră Crăciun, și lumea, mai ales cea tânără, nu întârzie să glumească pe socoteala zicalei din bătrâni, crezând cu adevărat că de astădată a și mâncat lupul iarna. Bătrânii se mulțumeau numai să dea din cap și aveau dreptate. Abia trecu Crăciunul și cerul se acoperi cu nori suri. Iar pela Botez s'a așternut pe ninsoare. Ninse domol vreo trei zile, apoi începu să șuiere și să țipe viscolul prin hornuri și poduri, ba se propti cu toată puterea și în bârnelor caselor. Cei tineri amuțiră. O săptămână încheiată a ținut nunta crivățului cu ninsoarea, iar după ce a conținut, s'a lăsat un pui de ger de crăpau ouăle corbului și trosneau copacii în pădure. Sălbăticiunile, lupi, mistreți și vulpi, s'au coborât până la sălașele oamenilor, mânați de foamea cumplită; toată noaptea se auziau urlând și schelălăind câinii, iar oamenii uitaseră de când n'au mai dormit în paturile calde, de grija focurilor cari nu se mai stângeau ziua-noaptea, în preajma țarcurilor. Până hăt departe clocotiau văile și codrii turburați din somnul lor de bătăi de toacă și de chiote. Noroc în ciuturile pântecoase, pline cu țuică caldă, îndulcită cu miere de stup, care s'a dovedit a fi un leac minunat și împotriva răgușelii, nu numai a gerului năprasnic. Prin ogrăzi se sfârșiseră dela o vreme lemnele de foc, ba se mistuiră și gardurile, cotețele și parii de vie și de făcut rost

*) Caransebeș N. A.

de lemne, nu era modru, căci omeții mai înalți decât omul, astupaseră toate drumurile și ogașele. Postul Paștilor mai așternu un strat proaspăt de neauă peste cea veche, iar la Paști lumea asculta amărâtă și spăriată clinchetul clopoțelilor dela sănii, de lângă cuptorul cald.

În sfârșit, într'o noapte din preajma Sâmgiorzului, bătrânii cu somnul ușor, fură treziți de muzica mult dorită a sfârșitului de iarnă. Picurau stresinile, se topiau sloieții, iar dela miazăzi adia un vânticel. Gerul crăpa. De sub învelișul gros de nea, prinseră a se strecura sfioase, ușurele suvițe de apă limpede, și șuruind bucuroase, îngroșate, se treziră părae. Acum însă altă primejdie. Potocul *) copil cuminte până aci, se scutura voinicește din toropeală și se pregătea de năzbătii, iar pe Sebeș și pe Timiș se și arătară cele dintâi bârne, grinzi, punți și podețe, smulse de valurile turburi de prin satele și de pe la morile din munți. Cei din Căvăran, săteni așezați sub ocrotirea cetății, văzând mânia apelor, începură să-și adune avutul și să-l încarce pe care, gata din clipă în clipă de fugă.

Numai norodul voevodului Nicolae Fătă, țigănimea din ulița Țarmurenilor era veselă. Iarna lungă era p'aci-p'aci să-i dea gata, foamea și gerul i-a încercat amarnic. Au ieșit în primăvară cu mațele lipite de coaste, uscați și afumați, dar vioi și ageri ca țiparii din Balta Popii. De dimineața până seara răsunau malurile celor două ape de vuietul graiului lor aspru, cârăit. Țigăncile oacheșe, cu ghiocuri și bănuți în plet, cu mâni și picioare mici, de domnițe căzute în barbarie, se purtau mânate de neastâmpăr de colo-colo, cu dănciucii în brațe sau aninați de zdrențele din care mijia pielea oacheșă-tuciurie. Îndemneau țipând la vlăjganii bărboși, înarmați cu lungi căngi de apucat prada, — leșuri de păsări și dobitoace, aduse de apă. Câteodată, când le scăpa, glasurile se înviforează, Țiganii se burzuluiesc, arătându-și fioroși albul ochilor și al dinților și bângând groaza în puradeii goi, cu trupuri afumate și claeie de păr creț în cap, tot ce biet le-au putut da mumânile.

Dar bătrânul Țarcu se vorbi cu al său Muntele Mic și milostiv, suflară odată înghețat spre miazăzi și pâraiele amuțiră, iar avântul Timișului și al Sebeșului se potoli. Lumea se alese numai cu spaima, scăpând ca prin urechile acului de prăpăd.

*) Pârâu ce odinioară curgea prin cetate.

Pe Strada Mare, cea mai arătoasă din orașul adăpostit în partea de mazăzi-răsărit a cetății Sebeșului și apărat de ziduri groase, se frământă mulțimea revărsată din Strada Călugăreas-că și a Severinului, așteptând sfârșitul Sf. liturghii. Printre nobilii și chinejii îmbrăcați, unii în straiile lipjite de trup ale seniorilor unguri, alții în portul falnic al cavalerilor apuseni, cei mai mulți însă păstrând dimia albă, ori cărunță, bătrânii pe cea neagră a satelor unde-și aveau rosturile, se văd mulți meșteșugari în portul asemănător și totuși deschilinit al breslelor din care fac parte. Vezi printre ei olari din Strada Banului, argăsitori și cojocari din Baba Puia, ciobotari și curelari din Ulița Sârbească, croitori și poclădari din Șoabe, vestiți până departe, la Bălgrad, Craiova și la Buda, ba chiar și mai încolo. Se mai văd și câțiva negustori cu jupânesele și fetele dumnealor, în scurteici îmblănite pela poale și mâneci cu blănuri scumpe de râs și jder, în picioare cu cizmulite și pantofi de cordovan, cusute cu mătasă, măistorițe învesmântate mai pe sărăcie, în rochii largi, încrețite și jupânițe și jupânese de ale chinejilor mai puternici, ale voevozilor și ale nobililor cavaleri, unele în găтели scumpe de mătasă, catifea și brocart, altele, cu oprege și cu ii de borangic, încrețite la gât, lucrate cu arnici și mătasă și împodobite cu fluturi, crucițe și râuri, strânse în pieptărașe înflorite, cu șinioare de fier, scânteiând în bătaia soarelui, de-ți luau ochii. Cele mai multe sunt oacheșe, cu fețe proaspete, rumene și privirile lor urmăresc cu prefăcută nepăsare, dar cu ascunsă plăcere, cavalerii tineri, unii trecând pe jos în zuruit de pinteni, alții călări pe cai frumoși, deia înălțimea cărora își ridică cu dreapta înmănușată, pălăriile largi în boruri, împodobite cu panașa fâlfăitoare și descoperind capetele pletoase. Unii poartă aruncată pe umeri, peste haina bufantă de catifea neagră, vișinie, sau albastră, strânsă pe trup, o tunică scurtă, îmblănită la guler și la mâneci, alții, cei mai tineri, își pun în vedere trupurile puternice, cu sabia grea atârnată la șold de o căurea petrecută peste umăr, cum obișnuiau nobilii români ai acelor vremuri.

— Ia uite-l soro, — arată o tânără înaltă, cu sprâncene subțiri, îndrăznețe, cu o lumină de râs în ochii negri, catife-lați și cu un mic zâmbet ștregăresc în colțul gurii cărnosă, ușor umbrită de puful fin de mustață, — spre un tânăr călăreț cu mijlocul subțire ca de fată, însă cu umerii largi de bărbat, care tocmai le saluta descoperindu-și capul hălăiu, împo-

dobit cu bucle revărsate ca o coamă peste gulerul alb, de piele de cerb. Din fața luminată de surâs a tânărului cavaler ochii de culoarea oțelului le săgetează, ca un vârf ascuțit de junghiu.

— Acum îl văd pentru întâia oară, — zise cealaltă fată, tot așa de ales gătită, însă mai mică, cu trupul subțirel și gingaș, cu privirea sfios furișată pe sub genele lungi. N'a fost niciodată în casa noastră.

— Nu-ți mai aduci aminte de Bogdan, feciorul chinezului Baloș, dela Mărul, cel care a biruit anul trecut la turnir pe namila de Vendelein?

— Am auzit de faima lui, — și ochii ei ca două albăstrele, căutară săgalnic privirile ochilor negri ai prietenei, — îmi pare rău că nu l-am văzut, tocmai pe atunci eram la mătușa Marina, la Severin.

— Păcat, răspunse oacheșa, fata bogatului jupân Ion de Fiat, zeciuitorul județului Sebeș, urmărind cu priviri aprinse pe tânărul cavaler. Știi, Călıno, de multe ori mi se arată în vis, luând chipul și asemănarea lui Sf. Gheorghe, din icoana deasupra patului meu. Cred că nu-i păcat, ce zici tu? Și obraji se rumeniră.

— Cine-i blagoslovitul cavaler pe care l'asemuești cu Sf. Gheorghe, frumoasă jupâniță Ioană? — auziră fetele spăriate un glas tăios la spate.

— D-ta?! — se întoarse mânioasă jupânița Ioana către oșteanul înalt, uscățiv, cu fața răvășită de patimi și cu buze subțiri sub nasul de pasăre răpitoare, cu privirea ciudată, sfredelitoare. Se apropiase de ele ca o pisică, călcând ușor pe vârful degetelor, mersură de giară de pradă. — Să știi dela mine, — urmă fata cu priviri scăpărătoare, — că dacă ai fi cavaler adevărat, n'ai fi făcut ce ai făcut! Să tragi cu urechea la vorbele ce și le spun fetele! Rușine!

— Nu te știam atât de aprigă și vrăjmașă, frumoasă jupâniță, — rânji cavalerul Nicolae de Bizere, răsucindu-și mustața lungă și rară și măsurând cu priviri înfometate trupul minunat împlinit al fermecătoarei fete. Hm! — făcu el — ești o fată minunată, jupâniță Ioano, și mă jur pe sfântul Dumitru, ocrotitorul meu, să te împlânzesc, când vei fi jupâneasa mea!

— Eu jupâneasa d-tale? Mă jur și eu să mă călugăresc mai curând decât să-ți fiu d-tale jupâneasă, — răspunse fata roșie de mânie, întorcându-i spatele, căci i se părea că-i ard hainele pe trup sub privirea care o desbrăca. Decât jupâneasa

dumitale, care ți-ai despoiat fratele și l-ai lăsat pe drumuri, -- zise aruncându-i vorbele peste umăr — mai bine mor! Hai, Călino!

Nicolae de Bizere, ostaș vitez și vestit căpitan în oastea voevodului Iancu Românul de Inidoara, se făcu alb ca varul. Vorbele aspre ale fetei îi arseră obrajii ca niște palme și mâna sa dreaptă smulse pe jumătate jungherul din teacă. Deștept, cutezător, cavalerul Nicolae de Bizere înfrunța nu numai primejdiile, ci și femeile cu aceiaș îndrăzneală, cu acelaș noroc, — șoptia fama. Femeile se temeau, iar bărbații se feriau de el. Il scosese pe vărul său Lado de Bizere din toată averea părintească, pârându-l că s'ar fi dat de partea voevodului Dan, domnul muntean, cu care ar fi plănuit să calce împreună Banatul Severinului. Craiul Jicmon, în garda căruia slujba, l-a crezut, îi luă jupânului Lado, care nu se putea apăra, toate moșiile și i le dete lui Lado. Dar jupân Lado ceru, îndată după marta lui Sigismund, judecarea din nou o procesului său, ceea ce cunoscând legăturile pe cari știuse să și le facă, cum și oarecare scârbă a chinezilor români față de purtările mârșave ale căpitanului Nicolae, i se încuviință. Azi avea să se facă ascultarea marturilor, de față fiind și Maria Sa, Iancu, luminatul ban al Severinului, cum și toți chinezii și nobilii din cele opt districte românești.

Iată de ce mânia cavalerului Nicolae de Bizere crescua atât, încât părea că-l sugrumă. Călina întoarse capul și-l văzu cum îi scăpărau ochii galbeni ca de lup, iar gura i se strâmbă, scrâșnind.

— Sfântă Maică Precistă! — șopti dânsa strângând înfricoșată brațul tovarăsei — pe ăsta ți l-ai făcut dușman de moarte pe toată viața! Să-l fi văzut cum scrâșnea, amerințându-te! Prea ești foc și tu! Nu ți-a spus doară nici o vorbă de ocară!

— Nu-mi plac procleții! — se scutură cu scârbă ca de o cmidă, mândra față de chinez, cu atâta putere, încât îi alunecă broboada de pe cap, descoperindu-i părul negru, inelat, iar pieptărașul mai să-i plesnească sub încordarea trupului voinic. Ce știi tu?

— Ioano, Ioano! — se strânse cu dragoste adâncă și se lipi sfioasă tovarășa de ea.

— Hai, nu fii proastă, — se îmblânzi Ioana, — de ce te temi?

— Nu pentru mine mă tem! Cu firea ta par'că văd cum o să te ispitească și să te frângă viața. Nu ni-i data nouă, femeii slabe, să stăpânim prin putere, bărbații nu îngăduie să ne știe pe noi mai tari decât ei.

— Tu de unde le știi toate astea, măicuțo? — o apucă cu drag prietena, cu un cap mai înaltă, cu două degete de bărbie și ridicându-i capul, o privi în fața mică, albă, cu nasul fin, cu ochii adânci, în cari se zbătea ca o pasăre rănită, abia simțită, o undă de tristețe. Treceau jupâni burtoși, râzând și povestind, jupânese purtându-și cu fală podoabele de aur și pietri scumpe, copii și cavaleri, dar cele două prietene își urneau drumul ca și cum ar fi fost singure.

— Bărbați-s aspri și ne zdrobesc fără pic de milă sub călcâiul cizmelor grele, îndată ce li se pare că îndrăznim să fim ceva mai mult, decât niște biete dobitoace de muncă, sau păpuși cu cari te joci o vreme, apoi le arunci încolo ca pe niște jucării stricate, — sfârși Călina, cu glas în care tremurau lacrimi. — Cavalerul tău cel frumos are și el vârfuri de sabie în ochi, iată de ce mă tem pentru tine. Eu — clătină din cap, răspunzând privirii prietenei, — nu mă mărit niciodată.

— Nu te turbura fără rost, zăuși Călină, — surăse prietena, cuprinzându-i cu drag mijlocul subțire, — ne-a dat D-zeu și nouă arme, și încă nu din cele mai proaste, — dar fata amuți deodată, căci îi veni în minte chipul ca de sfântă al jupânesei Anca, mama Călinei, soția chinezului Nicolae de Măciucaș, pe care nu l-a văzut nimenea zâmbind. Se spunea despre el că a zdrobit cu buzduganul capul celui mai bun și mai frumos cal al său, numai fiindcă s'a poticnit și a căzut odată cu el, iar pe un argat l-a strâns de gât până i-a ieșit sufletul, fiindcă i se păruse că râde în fața lui. Din cei cinci feciori, Voicu, cel mai mare plecase, nimenea nu știe unde, fiindu-i cu reputință să ducă mai departe jugul peste seamă de greu al părintelui. Cât despre biata jupâneasă Anca, — acum abia i se deschideau ochii Ioanei! — de când își aducea aminte, tot albă o știe, cu fața tăiată în piatră.

— Aș mai da o fugă până acas, — zise Călina, răspunzând parcă gândurilor prietenei, — să văd pe mama. Nu vrei să mergem împreună?

Fetele tăiară drumul, și intrară în ulița Severinului, care venea prin poarta de răsărit, tăia orașul și cetatea în două și ieșind pe poarta de apus, ducea la Logoj.

De o parte și alta a străzii, printre casele mari, de piatră sau cărămidă arsă, cu porți grele de stejar ale nobililor și ale negustorilor bogați, cei mai mulți Români macedoneni, doi-trei Greci și Armeni, răsărea sfioasă ici-colo câte o casă de hârne înegrite de vreme, a vr'unui orășan mai cu stare. Din coperișurile de șindrilă, teșite în față, se văd numai coamele țuguiate, abia răzbătând deasupra frunzișului tânăr, întunecat al teilor. Copii în haine frumoase, scumpe, se joacă în soare, închipuind bătălii, oșteni cu lănci și alebarde, cavaleri și jupânițe mândre trec grăbiți, în trapul cailor, descoperindu-se o clipă în răcoarea teilor. În dreptul scaunului unui măcelar, câțiva câni se hârjonesc pe noște ciolane de vită. Ceva mai încolo, în fața altei case se înșiră, răspândind mireasmă plăcută, câteva pâni și pânișoare proaspete, călduțe încă. O albină ostenită, cu piciorușele încărcate de praf galbăn și roșu, s'a lăsat pe coaja lucie a unei pâni, sorindu-se într'un ochiu de lumină, ca un bănuț de aur topit. Din coroana teilor vine zvon de glasuri multe, întărit de sbârnăitul gros ca de jupân mahmur, al unui bondar. Fetele trec prin dreptul unei case mari, ascunsă în dosul zidului înalt de piatră. În față, pe un covor așternut pe jos, se înșiruie stofe turcești, nemțești, civit fin, brocart, mărgele, inele, vase de argint și de cristal, cercei, pantofi brodați cu mătasă și fir, săbii, pașoșe și junghere și alte multe mărfuri aduse de departe. Lângă marfă, pe alt covoraș, șede turcește un bărbat uscățiv, plecat puțin de spate, urmărind pe gânduri cum se scâldau câteva vrăbii în praful drumului. Pe o prăjină lungă, între doi tei, atârnă două-trei covoare scumpe, persiane și turcești.

— Bună ziua jupân Gudju, — îl salută fetele.

— Bună la Dvs. jupânițe, că sunteți tinere și frumoase, bună și la mine că sunt acasă, teafăr, — răspunse ridicându-se zămbitor negustorul, un macedonean bogat, așezat în Sebeș de mulți ani, cu familie cu tot.

— Dar când aduseși mândrețele astea și de unde? — se opri Ioana, cu ochii strălucitori de plăcere, la comorile puse în vedere.

— Sunt abia câteva zile, le aduc tocmai dela Bizanț, căci așa-i treaba noastră, să alergăm mereu, să ne luptăm în drum cu balauri și scorpiți, să trecem prin codri întunecați, plini de tâlhari fioroși, și prin pustiuri fără nume, ca să înveselim inimile jupânițelor frumoase.

— Și să scoatem din ele comori, ca să ne facem câte un bordei, — bine am spus, jupân Gudju?, râse Ioana, săltând în palmă o pereche de cercei de aur, cu câte un diamant, imitând boabele de lacrimi.

— Bine jupâniță Ioano, râse și negustorul și fața sa aspră se lumina. Dar fie, că și trudim pentru dumneavoastră. S'a mai văzut vr'odată ceva asemănător în cetatea Sebeșului? — și negustorul arătă spre scumpeturile din mâna fetei.

— Cât? — întrebă fata, abia stăpânindu-și dorința ce o robia, — să nu fie prea scumpe!

— Cum ar putea fi ceva prea scump pentru singura fată a puternicului jupân Ion Fiat, — întâmpină șiretul negustor, care citea în sufletul fetei ca într'o carte deschisă. Așa cercei nu se fac decât în Florența și Genova. A știut aurarul că-i face pentru urechi de domniță, am drept jupâniță Călıno? Dar d-ta, de ce nu te apropii mai bine? Ori poate nu găsești nimic să-ți placă? — se întoarce și către cealaltă fată și aplecându-se, scoase dintr'un toc un lăntușor de aur, de care atârna o iconiță a Maicii Domnului, amândouă adevărate minuni de gingășie, gust și fineță. Săltat ușor, îndemânatic în jocul de lumină, chipul părea că trăiește. Gândesc că aceasta ar fi pe placul d-tale, jupâniță Călınă.

— Poate altădată, jupân Gudju, — clătină fata Măciucașilor fără bucurie din cap.

— Nu vă cer să mi le plătiți — stăruie macedoneanul isteț, — mă voi înțelege cu jupânii, părinții dumneavoastră. An lucruri și mai frumoase în casă, dacă mă îngăduiți o țără să vi le arăt, și dete să plece.

— Să te ferească sfântul să vini cu socoteli de astea la tata, — râse Ioana. Gândesc că nici n'ar fi cu cale să-i batem lui capul cu atare treburi, — adause apoi șiret. Caută d-ta jupâne, să te înțelegi mai bine cu mama despre acești cercei și, — se luptă dânsa cu ispita care o birui în sfârșit, — să mai aduci și din aceste paftale și acest lăntușor. Poate om alege ceva și pentru vr'o haină, — sfârși dânsa cu un oftat. Vezi însă și potrivește bine vremea cu prilej.

— Grija mea, jupâniță, — o liniști surâzând negustorul. Asta se ține de meșteșugul nostru. Să mă abat și pela jupâneasa Anca la întoarcere?

— Cum îi crede d-ta, — ridică din umeri Călına, cu surâsul ei trist.

Multă vreme se uită jupân Gudju cu drag și cu milă după fete, căci cunoștea și el pe mândrul și asprul chinez Nicolae de Măciucaș a cărui casă se vedea mai sus, înălțându-se tru-fașă ca o cetățue în mijlocul curții mari, închisă din toate părțile cu zid de piatră, de doi stânjeni înalt, apărat de șanțul larg și adânc. Peste șanț era aruncat un pod mișcător de piele de zimbru. Deasupra porții grele, ferecate, împodobite cu herbul Măciucașilor, — un lup în câmp de aur, — vegheau zi și noapte străjeri, adăpostiți în turn. Privind fiara, jupân Gudju o asamui în gând cu stăpânul, nu mai puțin crud și sălbatic decât ea.

Casa însăși, cu zidurile puternice de piatră sură, cu ferestrele mici, zăbrelete, cu acoperișul înalt de șindrilă, îți strecura fiori de răceală în suflet, făcându-te să te cutremuri. În curtea largă, câțiva oșteni își curățiau armele, un argat se îndrepta cu două găleți de apă către garduri, un altul spărgea lemne pentru bucătărie, iar la umbra unor salcâmi, două neveste jumuliau câteva păsări tăiate pentru prânz. Păreau cu toți niște arătări, căci nici unul nu scotea o vorbă. Singura ființă care mai înviora muțenia curții, era un copilăș desculț, cu capul gol, incins cu o sfoară peste cămașa lungă. Se hârjonia cu un câne lăptos, pe care-l necăjia cu o nuia și țipa și râdea, de câte ori se da cânele la el, arătându-și colții mai mult a joacă, decât mâniaș.

— Hai drace, hai! — se răsti înfundat una din femei la el, — vrei o păpară! Lasă cânele și vino aici!

La scara de piatră aștepta alt argat, ținând de frâu un cal frumos, care sforăia, scurmând în neastâmpăr pământul cu piciorul. Un tânăr apăru, coborând treptele ca vântul, cu căciula pe o ureche, gata să se avânte pe cal, când zări fetele.

— Adevărat să fie? — se bucură tânărul, plecând genunchiul și descoperindu-se în fața lor. Să fii chiar d-ta, jupâniță Ioano, ori numai umbra d-tale? — și întinzând mâna, apucă răsând brațul fetei.

— Dacă văzuși, Tomo, crezuși, — răsă și fata, bucuroasă de întâlnirea care-i alungă fiorul simțit, de câte ori intra în curtea Măciucașilor. De când ești acasă, Șerbane?

— De când m'a biruit dorul de a te vedea pe d-ta, — spuse tânărul închinându-se încă odată cu grație copilărească înaintea fetei.

— Și când te întorci la Inidoara? — urmă fata, prefăcându-se a da crezare flăcăului.

— Când mă vei alunga de lângă d-ta.

— Atât de mult mă iubești? — stăruie Ioana.

— Atât și încă mai mult, — oftă tânărul, fără să pară că glumește.

— Ești cavalerul meu așadară și te legi să-mi împlinești orice dorință? — zise fata, ghiontindu-și ușor prietena, învelită de înfățișarea căutat bărbătească a fratelui ei, cu un an mai tânăr decât ea.

Mă leg să te apăr de oricine ar îndrăzni să te atingă, frumoasă jupâneasă, și să-ți împlinesc orice dorință, — zise Șerban, cu dreapta pe inimă.

— Ai auzit, Călıno!?

— Auzit.

— Iți poruncesc să mă săruți aici și în fața surorii tale, cavalerie Șerban, — zise fata făcând un pas către el.

Tânărul se uită buimăcit la Ioana, apoi se făcu ca macul, își plecă grăbit genunchiul în fața ei, se întoarse și fără să zică o vorbă se asvârli pe cal și val-vârtej ieși din curte. Curajul lui de cavaler a fost pus la o încercare care-i întrecea puterile.

Fetele priviră râzând norulețul de praf, ridicat în urma tânărului, care de altmintrelea nici nu era încă cavaler, ci doar, împreună cu alți copilandri de seama lui, făcea slujba de scutier pe lângă voevodul Iancu, la Iniedoara. Toți îl aveau drag pentru firea lui veselă, gata oricând la glume.

— Par'că-mi pare rău că nu m'a făcut mama fecior, — zise Ioana, cuprinzându-și prietena peste mijloc, ca să-i ușureze urcarea treptelor mari, de piatră cioplită. — Este și Ștefan acasă?

— A venit și el cu Șerban, sunt amândoi pe lângă Măria Sa, voevodul Iancu.

Intrară în coridorul înghețat, luminat doar de câteva răsuflători înguste, și trecură pe lângă mai multe uși grele. Câteva făclii prinse în benzi de fier, înțepenite în pereții înegriți de fum, slujiau pentru a lumina noaptea. În dreptul unei uși, auziră glasul adânc și vorba scurtă, asemenea loviturilor de măciucă a stăpânului, căruia îi răspundea alt glas, cald și prietenos. Trecură mai departe și se opriră în fața altei uși mai mici, apoi intrară într'o cameră nu prea mare, cu două fere-

stre zăbrelite, dintre cari una deschisă spre cetatea care se zăria mai sus, pe dealul Potocului, proiectându-și meterezele pe cerul albastru. În colțul dinspre răsărit, sub icoana Sf. Arhanghel Mihail și Gavril, ardea o candelă. În dreapta se vedea pe lângă părete un război mare, iar în partea stângă două paturi, al jupânesei Anca și al Călinei. În mijlocul camerei, pe masă, un gherghef, o cutie încrustată cu sedef, o carte legată în piele împodobită cu o cruce aurită, iar pe o policioră alte vreo două bucoavne greoaie. La una din ferestre o femeie cu fața și părul alb, cu privirea pierdută în depărtare.

— Sărut mâna, draga mea mamă, — zise Călina și apucă mâna slabă, cu degete subțiri a femeii și o duse la gură, — ia te uită pe cine ți-am adus!

— Sărut mâna, jupâneasă Anco, — se aplecă și Ioana deasupra mâinii și o sărută. Să știi, mătușă Anco, că nu plecăm fără d-ta! Atâta lume n'a mai fost de multă vreme în Sebeș, și-i păcat să stai numai d-ta acasă. Vine și mama și jupâneasa Dumitra dela Meedia, cu Nicolina și cu Ruxanda. Zău, mătușă, hai cu noi.

— Nu mai sunt tânără ca voi, dragile mele, — spuse jupâneasa Anca, apucând de câte o mână fetele și glasul ei dulce, mângăitor li se furișă la inimă, ca și privirea adâncă a ochilor căprui, puțin obosiți. Se îmbrăca de mulți ani, dar mai cu seamă de când a plecat Voicu, feciorul cel mai mare, — numai în negru. Eu ce să mai caut acolo? Sunt bucuroasă că mai pot merge câteodată la Sf. biserică. Jupâneasa Petra n'a mai fost de mult pela noi, ce face?

— Cred că o să vină zilele astea la dumneata, — răspunse Ioana, mângăind drăgăstos mâna care o ținea de a ei. Simția cum i se răspândește prin tot trupul o căldură bună, liniștitoare, ca întotdeauna când era în apropierea jupânesei Anca, și-i venea să-i destăinuie toate gândurile și toate simțirile, căci jupâneasa Anca era din puținii oameni, înzestrați cu darul de a risipi doar prin apropierea lor, orice neîncredere față de ei. Și-i mai era dragă această femeie și pentru alt cuvânt. Nimenea n'a auzit-o vr'odată cântind sau tânguindu-se, cu toată firea cumplită a jupânului Nicolae, soțul ei. Doar Călina o auzia câteodată oftând și gemând, ba odată în puterea nopții, a plâns chiar, cu obrazul înfundat în căpătâiu. În zădar a încercat însă Călina să-i ușureze destăinuirea cu să-

rutări și mângăieri, căci jupâneasa Anca nu și-a împărțit povara cu ea, ca să nu-i otrăvească și ei tinerețea cu amarul ei. Dela o vreme a simțit că fata o înțelege, un strop de mângâierc pentru ea, însă era și un strop de pricină mai mult ca să-și îndoiască truda de a o amăgi, părând senină și împăcată. Călina băgă și ea de seamă silințele mamei sale, și răspunse printr'o veselie cu greu găsită în prietenia ei cu Ioana, fată sănătoasă, puternică și zâmbitoare, ca soarele de primăvară. Silința lor de a se înșela una pe alta din prea mare dragoste, o înduioșă pe Ioana, mai mult decât dacă le-ar fi văzut plângând. Ce gândești mătușă Anca, va izbuti jupânul Lado de data asta să-și scoată dreptul său? Nu-l cunosc pe dumnealui, de dușmanul lui mi-e scârbă însă.

— Jupânul Lado e la noi chiar acuma, — și arată spre camera învecinată. Nu știu, dragă Ioano, dacă va izbuti, căci cavalerul Nicolae e bogat și puternic. Cain nu se căiește totdeauna de răul făcut fratelui său Avel. Fiarele pădurilor sunt ca mieii și ca porumbeii pe lângă oameni, când se sălbătesc. Dar iată că jupânul Lado se duce, — zise dânsa ascultând zăngănitul pintenilor cavalerului pe pardoseala coridorului. E vremea să plecați și voi, dacă vreți să mai prindeți vr'un loc în biserică.

Ca să ajungă mai curând, fetele încălecară pe cai și se duseră în galop, însoțite de un argat, până la biserică. În fața bisericii o mare de capete aștepta, lăsând drum liber să treacă judecătorii și martorii. De o parte și de alta, drumul era străjuit de două șiruri de oșteni cu lungi alebarde, în cap cu chivăre ce sclipeau în soare. Crainicul cetății duse cornul la gură și sună prelung în spre cele patru părți, vestind începearea judecății. Dăduseră de știre de trei ori în trei săptămâni, în toate cele șapte județe românești: *Sebeș, Logoj, Meedia, Almăj, Iliidia, Caraș și Bârzava* *), — ziua judecății, așa cum poruncia zăconul românesc. Strălucitul alaiu înainta încet printre cele două șiruri de ostași, către ușa cea mare a bisericii. Mulțimea descoperită petrecea căscând gura la seniorii și chinejii veniți de departe și se silia să le ghicească numele după înfățișare. Pe Măria Sa banul Severinului și voevodul Ardealului, Iancu Românul de Huniade, care pășia în frunte, îl cunoștea toată lumea din Sebeș și din împrejurimi, pentru dra-

*) Al optălea, **Comiatul**, era sub stăpânirea Huniazilor la această dată. N. A.

gostea ce o arăta Românilor, printre cari își alegea oștenii. Ceva mai scund decât fratele său Ion, cavalerul din dreapta, fancu, era mai spătos, cu umerii largi, ceafa puternică și cu obrazul rumân ca un măr. Ochii săi căpriei, mari, priviau drept, iar sub nasul puțin coroiat, mustața lungă, ușor răsucită, îi ascundea gura. Avea peste 40 ani și pășea cu mersul sigur, hotărât al bărbatului obișnuit să nu îndărăpteze în fața primejdiilor. O cărare dreaptă pe creștet îi despărțea părul castaniu, revărsat în plete bogate, inelate pe gulerul alb; în mâna dreaptă-și ținea pălăria împodobită cu câteva pene, lungi, albe, iar cu stânga strângea mânerul paloșului, atârnat cu o curea lată de umeri. Surâdea bucuros, căci din toate părțile răsunau strigătele mulțimii: Trăiască Măria Sa, Iancu!

La stânga banului, pășia vesel, gras și gros, cu fața roșie mare, cu mersul legănat pe picioarele scurte, butucănoase, și cu mustața lungă, lăsată în jos oală, cavalerul Oarză viteazul căpitan al cetății Sebeș. După ei veneau, voevodul Mehadiei Juga, sprintenul și neastâmpăratul nepot al banului Todor, care încercase să smulgă Banatul Severinului coroanei ungurești, voevodul Gruban dela Lugoj, Andru dela Jdioara, cavalerii și chineji Bogdan de Mătnic, Roman dela Rudăria, Iosica din Brebu, Măilat din Vălișoara și alții. Printre chineji, în cele dintâi rânduri, mergea fără să privească nici în dreapta, nici în stânga, un bărbat înalt, cu fața aspră ca de cremene, ascunsă până la ochii suri, adăpostiți sub strașina groasă a spâncenelor, în barba căruntă. Era Nicolae de Măciucaș, chinezul temut nu numai de iobași, cari fugiau din satele găsite sub oblăduirea lui, ci și de ceilalți chineji și de nobili, cărora le făcea procese, îi hărțuia în toate chipurile, căutându-le pricină, până ce izbutia să-i pună pe drumuri, sau să-i înlăture în alt fel, ca să-și mărească averea. Mai la urmă veniau chinejii din Ilidia, Căraș și Bărzava, deosebindu-se prin portul lor mai curat românesc, cu cojoace până la genunchi, încrețite la spate și cu cioarecii albi, vârați în turecii resfrânși ai cizmelor mari, cu pinteni și cu săbiile grele, atârdate de umeri. Bărbați încercați, ei erau nu numai judecătorii, dar și ocrotitorii și comandanții militari ai satelor puse sub ascultarea lor, fiecare din ei conducându-și, sub comanda supremă a banului de Severin, stolul său de plăieși, de arcași și de călăreți. Deși nu străluciau prin podoaba hainelor, nu erau totuși

cu nimic mai pe jos decât semeții cavaleri, cu cari se asemuiau prin ținuta lor mândră și dărză. La urmă veniau jupâne-sele și jupânițele, gătite și ele ca și jupânii, cele mai multe în partul românesc, cu îi înflorite, destule erau însă și cele îmbrăcate în gătelile străine ale castelanelor unguroaice, în ja-chete strânse pe trup, cu rochii lungi și grele, purtate de a-prozi frumoși.

— Uite-l și pe părintele jupânului Bogdan, — îi șopti Ioana prietenei sale, arătându-i un bărbat înălțat cu un cap aproape, deasupra mulțimii, drept ca bradul, cu mustața cărun-tă retezată, cu pîrvicele senină și caldă a omului cu suflet cu-rat. Mergea aproape de chinezul Nicolae de Măciucaș, cu care îndrăznise să se tragă în degete fără să se dea biruit. — Ne-a povestit tata că a bătut crunt cu plăieșii lui, ceata de tâlhari a nemeșului Banduc, care a încercat să răpească iobagi din Borlova și din Mărul. Nu ți se pare și ție că fiul său Bogdan par'că ar fi cap tăiat jupânul Oană?

— Cum văd l-ai îndrăgit de tot pe jupânul Oană, — su-râse Călina, văzând fața îmbujorată a prietenei; simția o por-nire neînțeleasă să se apropie de bărbatul puternic, să-i ia mâna și să i-o sărute îndelung și să-și odihnească obrazul pe ea. Inima i se strânse văzând alături pe întunecatului ei părin-te, care niciodată n'a mângăiat-o și nici nu i-a vorbit decât în cuvinte puține, care cădeau grele și reci, asemenea pietrelor, în biata ei tinerețe setoasă de iubire părintească. Ochii i se um-plură de lacrimi și puțin a lipsit să nu plângă, dar adunân-du-și toate puterile, se stăpâni, și urmă pe jupânul Bogdan, care se grăbi în ajutorul lor izbutind să le facă loc în biseri-ca tixită de lume.

În fața altarului, într'un jilț mai înalt, se așeză Măria Sa, Banul Severinului, iar în jurul lui luară loc cei doisprezece giudeți, la care se mai adăugau încă șase preoți, printre cari și protopopul Sebeșului, ca făcând parte din scaunul de judecată a celor opt județe, cum și câte unul din cei mai de seamă bă-trâni de fiecare județ. Se aprinseră toate făcliile din cele două policandre, iar pe o măsuță, în fața judecătorilor fură așezate o cruce și sf. evanghelie. Crainicul cetății Sebeș, în ar-mură strălucitoare, cu fața ascunsă în dosul grătarului dela coif, cu amândouă mâinile sprijinite pe mânerul în formă de cruce al paloșului, chemă cu glas care răsună ca venit din altă

lume din pricina vizierei, pe cei doi împričinați, rude de sânge, în fața scaunului judecății. Un călugăr al capitolului din Arad aștepta cu pana de găscă în mână. Se înfățișară, venind din părți deosebite, doi cavaleri de vârstă mijlocie, fără arme, cu capetele, descoperite, din ale căror fețe se putea citi deaproape lor înrudire. De statură mai mult înaltă, aveau amândoi aceleași trupuri subțiri în mijloc, cu mușchi de oțel sub haina bufantă și pantalonul larg, încheiat sub genunchi, aceeași față îngustă, cu nasul lung, subțire, cu ochii înfundați sub fruntea înaltă; privirea lui Lado era însă tare, fără ascunzături, pe când ochii căpitanului Nicolae fugiau fără astâmpăr, iar în colțul gurii îi juca un zâmbet de cutezătoare înfruntare. Din vreme în vreme sprânceana dreaptă-i fugea, ca un semn de întrebare către tâmplă, iar stânga se cobora, acoperind ca o strașină ochiul. Altmintrelea aveau amândoi ținuta mândră, semeață a cavalerilor coboritori din aceeași străveche familie. Niciunul nu părea să-l vadă pe celălalt, deși aveau același herb și aceeași stemă.

Judecata începu cu o slujbă dumnezeiască, ascultată în picioare de judecători și de toată lumea, iar crainicul trase paloșul. În biserică nu se auziau decât cuvintele preotului și răspunsurile corului nevăzut, apoi călugărul citi rar, cu glas adânc, jalba latinească a jupânului Lado de Bizere, prin care aceasta arăta că pe nedrept a fost scos acum cinci ani, din toate averile și moșiile rămase dela părintele său, ca un ticălos vânzător de țară și slujitor necredincios al craiului Jicmon, pe temeiul unei părți mincinoase și cu nimic dovedite, uneltită cu drăcesc vicleșug de Nicolae de Bizere, care fără teamă de Dumnezeu și fără rușine de oameni, asemenea lui Cain, s'a așezat în averea furată, lăsându-l pe el pe drumuri. Spunea mai departe nobilul Lado în scrisoarea sa, că fiind dânsul în robia păgânilor Agareni pe vremea aceea, nici că i-ar fi fost cu putință să se apere în potrivea acelei grozave năpăstuirii, pe care se leagă să o spulbere astăzi cu ajutorul lui Dumnezeu celui drept și a unor mărturii cinstite și de dreptate iubitoare.

Scrisoarea fu tălmăcită de același călugăr de pe limba latinească pe cea românească, ca să fie deplin înțeleasă și de mai puțin învățații chineji și bătrâni ai Scaunului de Judecată.

Când se sfârși tălmăcirea, Măria Sa Banul Severinului îi porunci cavalerului Lado de Bizere să se apropie. Il întreabă

apoi dacă cu adevărat poate dovedi cele cuprinse în jalbă, ce-
eace Lado întări de astădată prin grai viu. Banul îl chemă a-
poi pe Nicolae de Bizere și-l pofti să spună dacă a auzit și a
înțeles cele cuprinse în jalba vărului său bun, iar dacă a în-
țeles să mărturisească cu mâna pe cruce și pe sf. evanghelie, ori
de sunt adevărate ori ba?

Un murmur de neplăcere se stârni în biserică, când se a-
propie căpitanul Nicolae de Bizere cu capul răsturnat trufaș pe
spate, cu stânga 'n șold, cu dreapta întinsă spre cruce, pe buze
cu zâmbetul lui de batjocură. Se opri în fața judecătorilor, iar
privirile i se ațintiră semeț asupra lor, încercând să le înfrun-
te, îi fu însă cu neputință să se uite în ochii limpezi, ai ma-
relui său căpitan Iancu, omul care nu cunoștea minciuna.
Privirile acestuia îl pătrundeau până în măruntaie, răscolindu-l
și luminând toate colțurile întunecatului său suflet. Indrăz-
neala-i pieri, simți sburându-l sudorile și ochii îi alunecară,
fugind ca niște gănganii neastâmpărate de pe un obraz pe al-
tul, agățându-se de chipul evanghelistului Marcu, zugrăvit pe
cerime, iar mâna dreaptă i se pogori tot mai jos, până ce căzu
moale dealungul trupului. Ii fu cu neputință să jure, mintea sa
ageră găsi totuși un drum lăaturalnic.

— Să nu vă ispitească mintea, luminat giudeț, — începu
ticălosul cu glas smerit, — acele minciuni ce dumnealui jupâ-
nul Lado izvodite, care cu dreptate s'a osândit de măritul crai
Jicmon, pentru acea grozavă și cu totul spurcată vină, ce eu
ticăitul rob cu multă și grea trudă măritului Crai Jicmon am
desvăluit, a cărui luminată e înțeleaptă giudecată nici într'un
chip, nouă, mișeilor e nevrednicilor să răscolim, nu se cade.
Măritul crai Jicmon au răposat, ma giudecata lui întru noi vie
este, să îndrăznesc slugile a se ridicare stăpânilor potrivă oca-
ră e rușine este lor, — încheie dânsul, incredințat că a izbutit
să dărâme temelia clădirii ridicate de Lado și nădăjduind în
ascuns, că Iancu Huniade, care-i prețuia vitejia în războiu, va
grăbi să se folosească de puntea aruncată de el ca să-l scape.
Dar s'a înșelat. Cuvântarea lui, care nu era decât o înfruntare
obraznică a cinstiților bărbați, aleși dintre cei mai de seamă
din cele șapte județe, îi aduse o muștrare aspră din partea
Măriei Sale, Banului.

— Dumneata, viteazule cavaler, — îi spuse Iancu Huniade,
și glasul răsuna tare și răspicat, iar privirea-i era de oțel, —
ai fost chemat în fața luminatului giudeț ca să întărești cu

dovezi acele spuse despre dumnealui, jupânul Lado, nu ca să înveți giudețul de are au nu drept agiudecare. Te poftim așa dară să răspunzi la a noastră întrebare, iar de nu vei putea, vom chema mărturiile. Te întreb iarăși pe dumneata, care te numești cavalerul Nicolae de Bizere, ai înțeles deplin acele spuse de jupânul Lado de Bizere, fratele dumitale?

— Am înțeles, — răspunse cavalerul Nicolae Bizere cu capul plecat.

— Indrăznești să juri cu mâna pe cruce, în fața lui Dumnezeu și a noastră că acele spuse de dumnealui ar fi scornituri și minciuni?

Cavalerul se șterse pe frunte de sudori, apoi răspunse, și glasul lui deși stins, se auzi limpede în tăcerea ca de mormânt din biserică.

— Să grăiască mărturiile. — Înțelese că Iancu, căpitanul său, nu-i va întinde mâna să-l scape și se vedea de pe acum pierdut.

Crainicul chemă pe nume pe cei 47 de martori propuși de Lado de Bizere. Erau printre ei nobili, chineji, cinci negustori, câțiva meșteșugari, doi preoți, mai mulți iobagi din satele unde-și avuse moșiile jupân Lado și câțiva oșteni, printre cari și castelanul cetății, jupân Oarză. Fiecare luă într-o mână o lumânare aprinsă, iar cu cealaltă atingând sf. evanghelie, se legă cu jurământ, afurisindu-se în fața preotului, îmbrăcat în ornate, să-i sece mâna, să i se usuce limba în gură, să nu l primească pământul la ceasul morții, iar sufletul să i se chinuie în muncile iadului, dacă va grăi gura sa vr'o vorbă mincinoasă. Toți patruzeci și șapte întăriră cele spuse de jupân Lado, apoi stânsură lumânările în apă, zicând: așa să ni se stângă neamul, dacă n'am mărturisit adevărul.

După ce-i ascultară pe toți, banul Severinului se ridică din jilț, asemenea și judecătorii și bătrânii, și după ce se împărțășiră cu sfânta cuminecătură, — căci ajunaseră cu toții —, giudețul cel mare se rosti, prin glasul crainicului, care vesti pe cei de față că i s'a făcut dreptate jupânului Lado, redobândindu-și acesta toate moșiile confiscate și osândind pe cavalerul Nicolae de Bizere la pedeapsa tăcerii.

Așa se sfârși faimosul proces dintre cei doi veri, care adunase atâta lume acum cinci sute de ani în cetatea Sebeșului.

Nicolae Tomiciu

Dr. Alexandru Mocsoniy

1841 — 1909

de: Dr. A. E. PETEANU

În frumoasa galerie a figurilor reprezentative ale Banatului, distinsa familie Mocsonyi și-a câștigat, incontestabil, un loc de veșnică cinste și admirație.

Un nume bine cunoscut și rostit de întreaga suflare românească bănățeană cu respectul, dragostea și admirația cuvenită marilor figuri, care au ilustrat, în cursul veacurilor de grea cumpănă, istoria sbuciumată a mult încercatului nostru popor de pe ambele versante ale Carpaților.

O familie nobilă, de origine macedo-română (din Moscopole), cu vârstare proeminente, de-o rară distincție, care se desprinde, din puternica falangă a luptătorilor noștri de elită de odinioară, într'o lumină cu totul deosebită.

Pe la sfârșitul veacului al XVII-lea, o ramură a ei s'a stabilit definitiv în Banat și, în cursul vremii, s'a încadrat perfect în ritmul vieții acestui fermecător colț al pământului românesc, identificându-se cu sufletul și aspirațiile cele mai înalte și mai nobile ale poporului nostru bănățean.

Providența a voit ca, în vremuri de sbuciumate nădejdi în vitalitatea și biruința poporului nostru, să-și înfigă rădăcinile adânc în solul bănățean și, pe acest sol binecuvântat de D-zeu, să desvolte o activitate prodigioasă pilduitoare și excepțional de variată, pe toate terenurile de manifestare ale vieții noastre naționale.

Toate problemele mari, care au frământat, în cele mai tragice, dar și în cele mai mărețe epoci ale vieții noastre politice, sociale și culturale, sufletele de elită ale marilor îndrumători și animatori bănățeni, au găsit în membrii iluștri ai acestei familii pe cei mai aprigi și devotați apărători.

Activitatea lor fecundă, ideală și de o înaltă semnificație etică a avut darul să umple o lungă epocă, una din cele mai rodnice epoci ale mișcării noastre naționale.

Sortiți printr'un inexorabil destin, a merge în fruntea celor mai mari mișcări politice și culturale ale Banatului, urmând pasul vremii și pătrunși de chemarea lor istorică, au știut să lupte și să sufere cu entuziasmul lor exuberant și cu credința neșrămutată în măreția scopului pe care-l urmăreau, toate vicisitudinile nobilului lor apostolat.

Nici un obstacol, nici o jertfă nu i-au putut împiedeca în desăvârșirea mesianismului lor.

Cel mai de seamă vlăstar al acestei distinse familii a fost, fără îndoială, Alexandru.

O figură clasică, c'un suflet complex, alcătuit dintr'o armonie de însușiri excepționale și turnat într'o puternică individualitate. Un suflet de elită, în cea mai nobilă și înaltă accepție a cuvântului.

S'a născut în ziua de 4 Noembrie 1841, în Budapesta, la o grea răspântie a istoriei noastre naționale.

Potrivit obiceiului vremii și al nevoilor ei, a fost crescut într'o atmosferă de curat idealism, pătrunsă de mireasma dăătoare de viață a idealului național, în preceptele dragostei de neam și, îndeosebi, în școala de aspră datorie și de muncă fără peget a imperativului vremii.

Bunii și iluștrii săi părinți, Mihail și Ecaterina, descoperindu-i de timpuriu inteligența scăpărătoare, însușirile excepționale, potrivit tradiției lor familiare, s'au străduit să-i dea cea mai aleasă educație și instrucție, să-l pregătească pentru vremurile mari, ale căror zori întremătoare începuseră să mijască deja la orizont. Iar Alexandru, înzestrat fiind, încă din frageda-i copilărie cu o sete nespūsă după lumină, c'un dor nepotolit de muncă, a căutat să-și mărească, din ce în ce tot mai mult, zestrea intelectuală, comoara de bunuri sufletești moștenite, făcându-și, în mod exemplar, studiile secundare la Budapesta, iar cele universitare la facultățile de drept din Budapesta și Viena.

În anul 1865, la vârsta de 24 ani, după o muncă fecundă, metodică și stăruitoare, și-a trecut doctoratul în drept la Universitatea de Drept din Graz, obținând titlul de doctor „utriusque iuris“.

Întors în Banat, cu acest frumos titlu și c'un dor nepotolit de muncă, se aruncă numaidecât în vârtejul frământărilor noastre publice, în focul luptelor politice de pe acele vremuri de grea cumpănă.

Un complex de probleme de-o covârșitoare importanță l-au determinat să-și ceară atât de timpuriu cuvântul în viața publică, să se înregistreze, cu energie juvenilă și cu dor năvalnic de afirmare, între luptătorii noștri cei mai de seamă de pe acele vremuri, angajându-se succesiv, cu toată competența și hotărârea, la cele mai mari probleme politice și culturale ale Banatului.

Pierzând șaptele vremii în care trăia și dându-și bine seama de desăvârșita sa superioritate morală și intelectuală, precum și de superioritatea misiunii sale, și-a pus numaidecât, fără ezitare, toată vigoarea, toată comoara de înțelepciune și iscusință, tot aurul minții și simțirii sale în slujba marilor interese ale poporului bănățean, cu ferma dorință de a forma un puternic curent de trezire la viața activă a conștiințelor naționale adormite.

Spirit idealist, înzestrat cu un suflet larg cuprinzător și de o olimpică seninătate, cu o cugetare de-o viguroasă sănătate, și cu o simțire delicată în neconținută vibrație, s'a știut însuflețit, deja la începutul carierei sale politice, de același ritm sufletesc, de care s'a însuflețit și distinsul său povățuitor și colaborator, *Vicențiu Babeș*. Central University Library Cluj

I-a fost sorocit să apară pe ecranul vieții noastre politice într'o epocă de mari frământări și aprige lupte de rezistență și afirmare a poporului nostru bănățean, să fie chemat, prin forța împrejurărilor, să conducă destinele acestui brav popor între împrejurări extrem de grele. Idealul vieții și l-a găsit, întocmai ca Vicențiu Babeș și ceilalți distinși membri ai familiei sale: Andrei, Antoniu, Gheorghe, Eugen și Zeno, în acte de eroism și sacrificiu suprem, în muncă neprecupețită și stăruitoare, însuflețită pururea de o nebiruită credință în destinele și viitorul strălucit al neamului românesc.

Înzestrat cu acest puternic fond de credință și cu o forță de muncă și rezistență uimitoare, s'a înrolat, în toamna anului 1865, sub steagul luptelor naționale, desfășurând în dieta maghiară din Budapesta, alături de Vicențiu Babeș, Sigismund Borlea, Emanoil Gojdu, Iosif Hodoșiu, Aurel Maniu, Andrei Anton și Gheorghe Mocsonyi, Alexandru Roman, Aloisiu Vlad și alte personalități de elită ale Românilor din Țara Ungurească, Banat și Ardeal, în calitate de deputat naționalist al circumscripției Rittberg (azi Tormac) din județul Timiș, o activitate politică din cele mai fecunde.

Aici, în metropola opresorilor noștri de veacuri, s'a relevat, deja dela început, ca și un mare talent oratoric, un abil mânuitor al politicei, un bărbat de înalte concepții, cu voință de fier, cunoscător al tuturor problemelor politice și gata oricând pentru hotărârile cele mai energice. Aici s'a impus, deja cu ocazia întâielor sale debuturi, prin personalitatea distinctă și originală, prin inteligența-i scăpărătoare, prin corectitudinea-i desăvârșită, prin cultura-i întinsă și, mai presus de toate, printr'o puternică, vibrantă și mistuitoare dragoste de neam, ca și un luptător de prima linie.

Grație acestui minunat echilibru de alese însușiri, a reușit să se ridice, repede, pe-un pedestal înalt al vieții noastre politice, cucerind, prin marile sale eforturi spirituale și prin prestigiul său personal, un loc de frunte, un rol hotărâtor în propășirea vieții noastre naționale.

Poporul român bănățean, profund recunoscător pentru prodigioasa-i și multipla-i activitate, pentru puternica vitamină pe care a întrodus-o, cu dragoste și idealism neprihănit, în organismul vieții sale naționale, l-a ales în repetate rânduri, cu o zdrobitoare majoritate de voturi, membru al camerei deputaților din Budapesta. Astfel, după expirarea mandatului dela Rittberg, în anul 1869, în două alegeri consecutive, la Lugoj, în vechea cetățuie de rezistență sufletească și vatră de lumină românească a Banatului, iar în 1872 în circumscripția Radnei.

Alexandru Mocsonyi, drept recunoștință pentru marea încredere pe care i-au acordat-o iubiții săi alegători, cei mulți, cei înfrățiți cu glia, înțelegând imperativul vremii, a căutat să stea neîntrerupt, până 'n anul 1874, ca și o santinelă neclintită a românismului, ca și un excelent combatant, în focul luptelor crâncene ale dietei ungare din Budapesta, făcându-și datoria de îndrumător și apărător al marilor noastre interese naționale, cu prisosință, până 'n capăt.

Activitatea sa parlamentară din această sbuciumată vreme este deosebit de fecundă și demnă de toată admirația. Nu găsim episod mai însemnat din luptele dârze de rezistență care s'au dat, pe acest câmp de bătălie, între naționalitățile nemaghiare și Unguri, de care sufletul lor generos și mare de apărător hotărât al drepturilor și revendicărilor noastre naționale să fi fost străin.

Rar un înțelegător atât de entuziast, un cunoscător atât de adânc al marilor probleme ale vremii sale, un luptător atât de

tenace care, cu toate că a avut de coborît pe arena vijelioasei vieți politice de atunci, multe povârnișuri prăpăstioase, n'a ezitat nici o clipă de-a angaja, la tribuna parlamentului, cu energia lui implacabilă și voința lui neînfrântă, cele mai aprige bătălii de desrobire.

Toate problemele vitale cu ramificații multiple ale neamului l-au pasionat mult, l-au interesat de aproape și au găsit în el un aprig apărător, atât în parlament, cât și afară de parlament.

Neobosit și devotat, plin de avânt și voință, a luptat cu convingere și cu un elan de nedescris, atât la tribuna parlamentului, cât și în coloanele celor mai vestite ziare, pentru triumful ideilor mântuitoare ale românismului.

A scris și publicat articole strălucite, cu mare răsunet în cele mai renumite organe de publicitate de pe atunci, cum erau: „Reform“, „Zukunft“ din Viena și „Politik“ din Praga, punându-și vastele cunoștințe juridice în serviciul acestei mari și viguroase acțiuni. S'a năzuit să creeze o atmosferă prielnică și să pregătească terenul, pe cale ziaristică, pentru o norocoasă și mulțumitoare deslegare a marelui probleme naționale, pentru soluționarea legitimă a chestiunii naționalităților, „în cadrele integrității politice și teritoriale a Ungariei“, cerând „să se recunoască privilegiile fundamentale, egalitatea de drept a popoarelor țării, ca individualități naționale și conlucrând la arondarea administrativă a țării, în circumscripții după naționalitate“.

În aceste articole de impresionantă finețe de cugetare și perspicacitate de analiză, și-a pus Alexandru Mocsonyi talentul, inteligența, entuziasmul și energia sa, și-a dat întreaga sa măsură de profund cugetător pentru a apăra, cu toată demnitatea, drepturile și interesele naționale ale popoarelor nemaghiare și prin presă.

Sunt aceste pagini de o rară frumusețe, care oglindesc întreg sbuciumul său de mare politician, toată dorința sa de a pregăti spiritele pentru alcătuirea unui proiect de lege relativ la egala îndreptățire a naționalităților, care să mulțumească pe toți, „oferind tuturor națiunilor, fără deosebire, aceleași condiții legale pentru existența și dezvoltarea lor“.

Discursurile pe care le-a rostit între anii 1866—1872, cu marele și originalul său talent de excelent combatant, alături de V. Babeș, Sigismund Papp, Ion Popovici-Deseanu, Aloisiu Vlad, Sigismund Borlea, Iosif Hodoșiu, Aurel Maniu ș. a., în

parlamentul din Budapesta, au fost animate de un suflu de înaltă cugetare și aleasă simțire de imperativul categoric al datoriei naționale.

Prin ele a ținut entuziasmul în mijlocul celor mai crude decepții și crunte realități, a agitat, cu o perseverență uimitoare, problemele cele mai vitale ale poporului român și ale tuturor naționalităților oprite, prin ele a fixat atitudinile politice, arătând cu mintea sa larg comprehensivă și clar văzătoare, cu sufletul său pururea echilibrat și senin, cu energia și dibăcia cuvântului său fermecător și cu uimitoarea sa putere de convingere, necesitatea de a se acorda, prin legi, egale drepturi politice, naționale și confesionale tuturor naționalităților din Ungaria, de-a li se asigura existența și dezvoltarea individualității naționale, întâiul și cel mai înalt postulat național.

Intregul parlament și întreaga presă din Budapesta au ținut să sublinieze, cu profundă admirație, splendoarea cuceritoare a talentului său oratoric, vocația sa politică, înălțarea armonioasă a argumentelor sale, vigoarea, adâncimea și înălțimea sa de cugetare, precum și suflul etic de o incomparabilă înălțime, care a vibrat în marele său discurs.

Chiar și organele guvernamentale ca „Pester Lloyd“ și „Ungarischer Lloyd“ ș. a. au recunoscut originalitatea concepției sale politice, suplețea inteligenței sale, masivitatea talentului său oratoric, marea putere a logicei sale creatoare, precum și faptul că viața politică a Ungariei nu se poate lipsi de conlucrarea acestui bărbat cu eminente calități ș. a.

Sub presiunea împrejurărilor, își schimbă directivele, își primenește programul de muncă, adâncindu-se, din ce în ce mai mult, în meditații înalte filosofice și de o adâncă resemnare stoică.

În intervalul dela 1874—1881 și până 'n 1892, ridicându-se, prin eforturi spirituale, deasupra suferințelor, caută să dea, cu admirabilul său simț de orientare în viață în deosebi chestiunilor culturale și economice, o cât mai atentă preocupare și să găsească cele mai norocoase soluții pentru promovarea lor, fiind ferm convins că „numai cultura națională este cultura adevărată. Ea are să desvolte conștiința națională: baza culturii naționale, sentimentul religiozității: baza moralității, patriotismul: baza virtuților cetățenești, spiritul economic: baza prosperării naționale, simțul estetic: baza nobleței inimii; cu un cuvânt cul-

tura națională are să deslege toate puterile rămase încătușate prin vicisitudinea timpurilor, are să deștepte toate puterile latente ale poporului, ca astfel, să fie asigurată, în fața tuturor pericolelor amenințătoare, existența națională a poporului român din Ungaria'.

Intemeiat pe această concepție, pe această convingere a sa că numai cultura națională și bunăstarea economică poate da poporului român de dincoaci de Carpați, în vremuri de grea cumpănă, pârgăhia de rezistență și de solidaritate, indispensabilă pentru afirmarea sa națională, se străduiește să sprijinească toate frământările culturale și economice, menite să deschidă noi orizonturi în viața sufletească atât de otrăvită de pasiunile și violențele luptelor politice a mult încercatului popor.

Și era și foarte firesc ca, în aceia epocă de larg sbucium, în care „sistemul politic dominant scoate pe Români, succesiv, din viața publică a statului, pe toate terenele, și chiar din parlamentul țării, reducându-i politicește la rolul trist de paria“, soluția dată de Alex. Mocsonyi, pentru a înlocui toate agitațiile și svârcolirile, toate vorbele pătimase, cu fapte concrete și realizări practice, asigurând poporului nostru, pe teren cultural și economic, condițiuni tolerabile de existență, de întărire și propășire, să fie, fără îndoială, unica soluție mântuitoare.

Datorită acestui extraordinar dar al sufletului său generos, robit pururea de cea mai curată dragoste de neam datorită încrederii sale nezdruncinate, în vitalitatea, puterea de muncă și în viitorul poporului român, și datorită perseverenței sale uimitoare în activitatea sa de eminent organizator, apar, succesiv, sub farmecul și forța inspirației sale, frumoasele instituții de regenerare a energiilor noastre naționale, care-i nemuresc numele.

Astfel ia ființă, între cele dintâi, puternicul institut de credit și economii „Albina“ din Sibiu, pentru a cărui întemeiere și solidă organizare făcuse cele mai mari eforturi, începând de la exoperarea aprobării statutelor sale până la definitivă organizare, în calitate de membru fondator și întâiul președinte, — și apoi și alte instituții de credit și economii: tot atâtea cetățui de rezistență națională și garanții solide pentru dezvoltarea vieții economice și făurirea viitorului nostru în acele vremuri hotărâtoare pentru soarta noastră.

Pe teren cultural, numele lui rămâne strâns legat de „Societatea pentru crearea unui fond de teatru românesc“, o insti-

tuție isvorită din însăși necesitățile vieții noastre culturale de pe acele vremuri, pentru înființarea și susținerea căreia și-a pus tot talentul, toată dragostea și energia, tot sufletul său plin de armonii, desfășurând, în colaborare cu ceilalți membri ai comisiunii de organizare, o muncă fecundă și conștiincioasă, o muncă de albină neostenită.

Cu acelaș elan, crez politic și sete sfântă de adevăr și progres a activat Al. Mocsonyi și pe teren bisericesc, luând parte, în calitate de deputat al sinodului Eparhial al diecezei Caransebeșului și membru al tuturor congreselor naționale bisericești, apărând cu toată hotărârea ortodoxia și susținând cu toată convingerea Statutul organic, cea mai monumentală operă bisericească (constituția legii, credinței noastre) a marelui Metropolitan Andrei Șaguna, prin care distinsul reformator dăduse o organizație democratică bisericii sale, în temeiul căreia toți credincioșii erau chemați să-și dea contribuția, după posibilitate, pe teren bisericesc și național, la progresul neamului.

Cu un cuvânt, Alexandru Mocsonyi și-a reliefat, cu prisosință, marile lui însușiri de conducător, și pe timpul retragerii sale din viața politică, încadrându-se perfect în ritmul vremii sale extrem de critice, prin munca sa creatoare, prin însuflețirea într'un măreț ansamblu de renaștere culturală-națională a tuturor energiilor românești și prin sprijinul dat, efectiv, cu sfaturile sale înțelepte și cu proverbiale sa dărnicie de mecenate, tuturor cauzelor noastre culturale și economice.

Cu toată „atitudinea expectantă” pe care și-a impus-o, imediat după 1892, pe timpul procesului „Memorandului”, în anii 1893 și 1894, înțelegând imperativul vremii, face din nou, dovadă de marea sa putere de înțelegere și pătrundere în tainele problemelor de căpetenie care frământau atunci spiritele, năzuindu-se să închege rândurile luptătorilor naționali, împărțite între „memorandiști” și anti-memorandiști.

Toate încercările de închegare însă rămân infructuoase, din cauza marilor divergențe de păreri și neînțelegeri în cele mai importante chestiuni naționale.

În vara anului 1893, fruntașii bănățeni, strâns uniți în jurul lui Al. Mocsonyi pe tot timpul campaniei „memorandiste”, își concentrează toate forțele pentru a întemeia, sub patronajul marelui lor îndrumător, un cotidian național bănățean cu numele „Dreptatea”, în Timișoara.

Ideia fericită este îmbrățișată cu mult entuziasm de întreaga tinerime bănățeană și tradusă în faptă în luna Decembrie (în ziua de Crăciun) 1893, în impozanta adunare a tuturor fondatorilor noului ziar, ținută în sala hotelului „Principele de coroană”.

Pus în serviciul unor idei viguroase și mântuitoare a imperativului național, noul ziar bănățean este condus, dela început, cu toată demnitatea, entuziasmul și competența de Dr. C. Diaconovici, în calitate de director, de editor și de profesor Dr. Valeriu Branisce, în calitate de redactor. Ambii entuziaști, generoși, energici și hotărâți la faptă, nestrămutați apărători a tot ce era bun, drept și priincios mersului nostru înainte.

Răspunzând unei adevărate necesități ziaristice române, acest cotidian înseamnă o nouă etapă în evoluția noastră politică, socială și culturală și are un rol hotărâtor în propășirea vieții noastre naționale, ținând permanent trează conștiința noastră națională, într'o vreme când slova și limba românească erau batjocorite și desconsiderate.

Paginile lui mărețe și de o înaltă gândire politică oglindesc întreg sbuciumul vieții noastre de atunci, precum și înflăcărata dragoste pentru cimentarea rândurilor (luptătorilor noștri cari purtau în sufletele lor aceleași idealuri și luptau, din răspuțeri, pentru îndrumarea sănătoasă a masselor subjugate.

Nepieritoare vor rămâne, deapaururi, cuvintele de un larg și profund tâlc, pe cari le rostește în anul 1896, Dr. Al. Mocsonyi, când „Asociațiunea pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (Astra) își ține cea dintâi adunare generală în Lugoj, sub președinția d-lui I. M. Moldovan, în felul următor:

„Simțit-am cu toții, că adunarea aceasta are să fie un eveniment de mare importanță pentru năzuințele și interesele noastre culturale. Prin aceasta se dărâmă un zid de despărțire între frații de acelaș neam, setoși de aceeași cultură. Asociațiunea noastră în această adunare se desbracă de caracterul ei provincial, se proclamă principiul solidarității naționale pe teren cultural... Noi pricepem cu toții că pentru un popor luptă mai nobilă decât cultura sa proprie nici că s'ar putea închipui”.

„Dar lupta aceasta nu este o luptă sângeroasă, o luptă cu foc și fier, nici o luptă pentru interese meschine. Este o luptă

cu armele cele mai nobile ale minții și inimii, pentru idealuri mărețe și nepieritoare, iar idealurile acestea isvorăsc din sentimentele lor religioase, naționale și patriotice. Și cutez a afirma, fără sfială, că aceste sentimente nobile la nici un popor nu sunt mai armonios contopite ca la poporul român... Sunt convins, că patriotismul poporului român, izolat de sentimentele sale religioase și naționale, s'ar usca ca o creangă ruptă de pe trunchiul ei. În această armonioasă trinitate a sentimentelor mai înalte și mai nobile ale inimii omenești se manifestează acel idealism nobil al poporului român, care formează trăsătura fundamentală a caracterului său național. Din această indisolubilă trinitate a sentimentelor religioase, naționale și patriotice răsare, în deplina sa splendoare geniul național al poporului român... Eu nu preget a da expresiune fermei mele credințe că până când poporul român va fi inspirat de bunul său geniu, până când noi, inteligența, fideli acestuia, ținem neclintit, ca la o dogmă nestrămutată, la convingerea cum că cultura poporului cere să fie creștină, națională și patriotică, până atunci poporul român în fața tuturor pericolilor amenințătoare, poate exclama liniștit: afară de frica lui Dumnezeu altă frică nu cunosc!"

Aceste splendide declarațiuni scăpărătoare de vervă ale lui Alexandru Mocsonyi fascinează adunarea și produc un formidabil ecou în întreaga opinie românească.

În ele vibrează convingerile adânci ale unui suflet sensibil, distins și plin de vigoare, ale celui mai aprig și hotărît apărător al drepturilor și al revendicărilor noastre naționale, încrezător pururea în triumful dreptății.

În anul 1901, este ales, cu unanimitate de voturi, președinte al celei mai importante instituții culturale române de dincoace de Carpați, „Astra”, drept recunoștință pentru binecuvântarea rodnică și multiplă sa activitate, desfășurată, timp de peste trei decenii, cu râvnă arzătoare și aprigă tenacitate, pe toate terenurile de manifestare ale vieții noastre naționale.

Această alegere a lui Alex. Mocsonyi este o binemeritată răsplată pentru marele eroism și credința de granit cu care a știut să lupte în vremurile cele mai critice, pentru izbânda dreptății și a libertății.

Ca soldat credincios al idealului în serviciul căruia se înrolase încă la începutul carierii sale politice, — cu toate că

sănătatea-i era deja sdruncinată, — nu ezită nici o clipă de a primi președinția „Astrei”, fiind ferm convins că numai o organizarea temeinică a acestei mari instituții ne va da „posibilitatea concentrării puterilor noastre”, numai întărirea materială, morală și culturală a neamului ne poate da pârghia de rezistență și de solidaritate națională.

„Asociațiunea — zice marele nostru îndrumător — este expresiunea unității și solidarității noastre naționale pe tere-nul cultural și lupta pentru cultură (care nu poate fi decât cultura adevărată), nu este altceva decât lupta pentru existența națională”.

Intemeiat pe această convingere, Alexandru Mocsony caută să dea o cât mai atentă preocupare desvoltării acestui așezământ cultural de-o covârșitoare importanță pentru ridicarea poporului român, pentru regenerarea vieții noastre românești prin cultură.

Pătruns de importanța covârșitoare a acestei probleme și considerând cultura ca și un izvor de întrenare a sufletului nostru național, Alexandru Mocsonyi ține să sublinieze în discursul său de deschidere, rostit în adunarea generală a „Astrei”, ținută în ziua de 14 Septembrie 1902, în Oravița, cu tot entuziasmul unui luptător avântat pe aripile marelui ideal al Neamului, că întocmai „ca și o zi epocală va străluci în analele ei, ziua în care „Asociațiunea” va vedea organizată, sub stindardul său, întreaga inteligență română, ca o armată bine disciplinată în serviciul cauzei naționale”.

Această măreață idee de a strânge, într'o puternică organizație culturală, pe toți intelectualii români de dincoaci de Carpați în jurul „Astrei”, ca și în jurul unui altar de cultură națională, este, cu timpul, strălucit realizată.

„Astra” devine, prin excelență, în cursul anilor, ceea ce dorea Alexandru Mocsonyi: o puternică fortăreață de rezistență națională, de unde pornesc toate inițiativele noastre frumoase naționale și culturale, tot dorul de lumină, de înaintare și sentimentul de solidaritate națională.

Soarta, însă, n'a voit ca acest ilustru președinte, această podoabă a românismului de dincoaci de Carpați să fie, timp îndelungat, în fruntea „Astrei”.

Atins în anul 1899 de germenii unei boale care nu iartă, marele luptător se simte, din ce în ce, mai slăbit, mai nepu-

tincios, și astfel, constrâns să se despartă în anul 1904 spre unanimul regret al colaboratorilor și admiratorilor săi, de președinția acestei mari instituții culturale.

Distinsul animator și semănător de idei care, timp de trei decenii, a mers în fruntea tuturor mișcărilor noastre naționale, dotat fiind cu excepționala putere de a suporta cu stoicism toate loviturile soartei, nu poate să stea cu totul impasibil față de problemele colective, atât culturale, cât și politice, care frământau, pe atunci, conștiința noastră națională.

Suferințele, care îi măcinau tot mai mult forțele fizice, nu pot să-i oprească, cu totul, elanul și dragostea de muncă, nici să-i stingă în suflet scânteia de idealism.

Sufletul lui mare și cu adânci rezonanțe, în care au răsunet, pururea, toate pulsațiile vieții Neamului românesc, lucra mereu și se interesa de toate.

Ca și om, Alex. Mocsonyi, era o inimă de aur, de o dărnicie proverbială. Un adevărat Mecenat român, care sprijinea, cu dragoste toate instituțiile noastre naționale românești, precum și pe toți studenții români merituoși, lipsiți de mijloace. Era un bun și înalt protector, un părinte în cea mai nobilă accepție a cuvântului, Calnicilor vrednici și harnici ajunși în strămoșare.

Nu era nici o colectă de interes obștesc, nici o chestiune culturală românească, la care să nu fi contribuit cu proverbiala „dărnicie mocsonyistă”. Sume mari, adevărate averi, a dat pentru sporirea fondului monumentalei catedrale ortodoxe române din Sibiu, pentru gimnaziul din Brad, pentru muzeul național și tipografia „Tribuna” din Sibiu, pentru fondul cultural al Diecezei ș. a.

Cu un cuvânt și-a jertfit totul: minte, inimă și avere pentru binele obștesc, pentru Neamul său românesc.

Pentru toate aceste neperitoare merite de bărbat erudit radiator de creație intelectuală și sufletească, dar, în deosebi, pentru marea sa operă de neistovit și intransigent apostol naționalist înaltul areopag al științei românești: Academia Română ține să-i ofere, în cursul mistuitoarei sale boale un loc de cinste între aleșii Neamului, invitându-l să primească a fi ales membru activ al ei.

Alexandru Mocsonyi însă, simțindu-și forțele din ce în ce tot mai sleite și distruse de germenii nemiloasei sale boale de

plămâni, cu sincer regret refuză înalta și binemeritata distincție, întocmai cum, tot din motiv de boală, a renunțat în anul 1904 și la președinția „Astrei”.

Marele luptător își presimțea deja inevitabilul sfârșit.

În ziua de 1 Aprilie 1909, când întreaga fire era o năvală a frumuseții, a poeziei și a cântecului, când pretutindeni, sub cerul albastru de primăvară cu lumină zâmbitoare, palpita ritmul puternic al unei noi vieți, rezistența vieții sbuciumate a vajnicului luptător-erou se curmă, încetează pentru totdeauna.

Apune, ca și un mândru soare, după rânduiala misterioasă a Providenței, chiar în cele mai înălțătoare clipe de primenire, de renaștere ale firii, după ce timp de trei decenii și mai bine, a luminat și încălzit, cu razele sale strălucitoare, toate sufletele dornice de lumină, dreptate și libertate.

Se stinge, în ghiarete unei boale haine, în castelul său din Birchiș (județul Severin), ducând cu sine, în mormânt, regretele sincere ale Românilor de pretutindeni.

Rămășițele-i pământești sunt așezate, spre veșnică odihnă, în mausoleul familiar din Foieni (jud. Timiș-Torontal), alături de ceilalți iluștri membri ai nobilei sale familii, în prezența unei mari asistențe.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*

Opera sa grandioasă rămâne nepieritoare și va trăi deapăruri în sufletul mare al poporului român bănățean pentru a cărui propășire și bună stare a adus supremat jertfă: viața.

Cu cât timpul va trece figura sa clasică se va deprinde tot mai biruitoare, tot mai strălucitoare pe ecranul vieții noastre românești din Banat și se va imprima, tot mai puternic în sufletele cinstite ale vrednicilor săi urmași.

Cuvine-se ca, în aceste vremuri de desechilibru sufletec în noianul luptelor noastre pentru propășirea și consolidarea frumoasei noastre Patrii întregite, mormântul său de la Foieni să ne fie un scump loc de pelerinaj, unde să găsim, pururea, reculegere, reconfortare și îndemn pentru desăvârșirea mărețului nostru ideal național.

Fie-i amintirea veșnică îndemnătoare la datorie, la muncă cinstită pentru Patrie și Neam!

Dr. A. E. Peteanu

Mausoleul dela Feni

SCHIȚĂ *)

de: Dr. V. BRANISCE

Feni este un sat mai măricel în comitatul Torontal cu vreo trei mii locuitori, Români și Sârbi, icuit între colonii puternice de Șvabi și Unguri. Are două biserici gr. ort., mari și frumoase, una românească și alta sârbească. Domeniul boeresc a fost odinioară întreg al familiei Mocsonyi ca donațiune, dela care derivă și predicatul nobilitar al unei ramuri a familiei. Aici se înalță pe o colină, lângă cimitirul gr. ort. român, mausoleul impozant al familiei, ridicat — după cum ne spune o inscripție tăiată în marmoră neagră — la inițiativa lui Anton Mocsonyi de Foen (1816—1890) de fiul acestuia Zeno și nepoții de soră, Alexandru și Eugeniu de Mocsonyi. Arhitectul a fost — după cum ni se spune — inginerul român Adrian Diaconovici.

Pentru a doua oară, de când stau la Lugoj, am făcut calea până la Feni, ca să asist la ultimul onor pământesc, dat unui descendent al familiei Mocsonyi.

Peste noapte am rămas la Timișoara și, în faptul zilei, am plecat cu trenul de interes regional până la comuna ungară Keresztes, de unde ne-am transportat cu trăsuri la Feni, care zace cam la depărtare de $\frac{1}{2}$ oră dela halta căii ferate.

Era o dimineață frumoasă. Peste noapte ploase. Prima ploaie după o secetă de aproape două luni. Pământul gras al șesului torontalian a absorbit cu sete de uriaș șiroaiele de apă mult dorite. Intreaga vegetație s'a întinerit în culori contribuind la amestecul înviorător de parfum dulce primăvăratice, a cărui notă fundamentală era dată prin seria nesfârșită de salcâmi (în partea locului: băgrin) aflători în plină floare, încât arătau din depărtare ca acoperiți de omătul alb al începutul ii de iarnă.

*) Drapelul No. 55. Anul IV. Mai 1904.

Era la orele 8 dimineața, când am ajuns la poalele mausoleului, unde îndată a și început vrednica noastră preoțime prohodul, care este cu înțeles atât de adânc și atât de mișcător pentru sufletele simțitoare. Sfinții părinți, cari au stabilit acest ceremonial, au depus întreaga filosofie a vieții trecătoare, toate svârcolirile inimii doritoare de fericire și complectă conștiință a deplinei deșertăciuni a tuturor celor omenești în jainicile cântări ale credinței despre învierea vecinică din moarte trecătoare.

Zăbranicul negru, în care era îmbrăcat întreg interiorul mausoleului, domolia în lin versul tânguitor și plin de regrete intime pentru viața ce se stinge în vasul de lut, căruia Atotputernicul i-a împrumutat o scânteie vecinică din sufletul divin de lumi creatoare.

Afară natura reînviată în plină splendoare, aici ingerul cu făclia întoarsă, arătând întreaga majestate a morții în nemărginita durere, ce o lasă celor supraveștitori.

Isbitor contrast! Unde zace rostul vieții omenești? Afară sau aci?! Profundă este înțelepciunea acelei credințe care împacă într'o singură idee, aceste contraste, ce par a se deschide!

Emoționat până la fiori, plimb timid privirea în juru-mi. Ochii mi-se opresc la o placă cernită de marmoră, care vestește în litere săpate și îmbrăcate în aur numele acelora, a căror oseminte odihnesc în cripta de sub mausoleu.

O bucată din istoria nefericitei mele țări se reîmprospătează în sufletul meu. Nu este istorie așa veche și totuși par'că oamenii noștri au dat-o cu totul uitării.

Văd cetele învingătoare ale lui Eugen de Savoya, curățind aceste părți mănoase ale țării de barbarele hoarde ale semilunei care se înstăpâniseră aici, după ce tinerele, dar vânjoasele principate dunărene n'au mai răzbit să oprească invaziunea musulmană asupra centrului Europei.

Politica cabinetului imperial din Viena a căutat să creicze noua viață în aceste regiuni bogate, dar pustiite și despopulate. De atunci datează numeroasele colonii de străini în Banat, cari, încetul cu încetul, au concrescut cu pământul. Atunci s'au refugiat la noi Sârbii din principatul sârbesc, subjugat de Turci, și atunci — moment extrem de important în istoria noastră

națională — s'au așezat la noi, în țară, numeroase familii fruntașe macedo-române (corect: arămâne), deasemenea refugiate dinanitea urgiei turcești.

De n'aș ști ce înseamnă sărăcia la noi, nu aș putea înțelege cum de nimeni dintre noi nu a scris, până astăzi, monografia importantă a imigrării la noi a fraților noștri din Macedonia și țărișoarele vecine.

Multe din aceste familii s'au stins cu timpul, multe s'au înneecat în valurile străinismului și multe s'au contopit cu noi, devenind sânge din sângele nostru și os din osul nostru. Și fiind noi popor puternic, dar decapitat, le-a revenit rol epocal în istoria dezvoltării noastre, căci ei aveau averi, privilegii și inimă.

Trei epoce importante desemnează evul nou în istoria Românilor: reformațiunea, unirea și venirea fraților din Macedonia.

Istoria imparțială — dar din punct de vedere național — a nici unuia din aceste momente nu este încă scrisă la noi. Dar mai neglijat este tocmai — poate cel mai important — moment: imigrarea macedo-română.

Să citez numai trei nume: Șaguna, Mocsonyi și Gojdu din seria lungă și în mare, parte chiar necunoscută a familiilor venite din Macedonia la noi! Puneți Români, cunoscători ai istoriei noastre mâna pe inimă și răspundeți, că ce ar fi însemnat istoria noastră mai recentă fără aceste nume! Răspundeți!

Originea macedo-română a lui Gojdu e chestiune de litigiu. Or Partenie Cosma, bun cunoscător al vieții lui Emanuil Gojdu, susține, că familia G. este familie ungureană din Ct-ul Bihar. Emanuil a fost numai instructor în familia macedoromână Pometta și tot din familia Pometta a luat prima sa soție, pe văduva Anastasia Vulpe n. Pomette (1863). Tot macedo-română a fost și a doua soție a lui E. G., anume Melania Dumtsa. Motivele aduse de Dr. Cosma — anume sărăcia familiei, neamurile și tradiția — nu au fost suficiente pentru a combate opina publică, care ține cu tenacitate la originea macedo-română a familiei Gojdu.

Venirea la noi și contopirea cu noi a fraților din Macedonia este un moment atât de sublim în istoria noastră națională încât preoții ar trebui să scrie epopeia acestei epoci!

Pe vremea aceea, adică pe la finea secolului XVII-lea, au venit din Moscopole (Macedonia) doi frați Mocsonyi bogați de acasă, încărcându-și averea pe catări și ajungând în serviciul Patriarhului Arsen III de Ipec, — colonizatorul Sârbilor la noi — s'au așezat și ei aici, creindu-și patrie nouă, spre fericirea fraților lor pe cari i-au găsit aici.

Cel mai tânăr din cei doi frați a căzut ca viteaz în lupta contra Turcilor la Zenta (1697), iar cel mai mare Petru, care era Preot, a devenit străbunul Mocioneștilor de astăzi.

Acest Petru a avut trei fii, din cari unul s'a stins fără urmă, iar ceilalți doi au devenit străbunii celor două linii a familiei Mocsonyi: Familia Armalistă de Mocsonyi, care se trage din Mihai și familia nobilă Mocsonyi de Foeni, care se trage din Andrei, care a primit la 1780 dela Impăratul Iosif al II-lea domeniul de Foen ca donație pentru patria nouă.

Din familia acestuia a răsărit Petru, (al 5-lea cu acest nume în familie), care a creiat, așa zicând, familia națională a Mocioneștilor la noi. Acest Petru (1807—1858) a susținut lupta în dieta din Pojon (1847) contra supremației sârbești în biserica ort., acesta a stat la 1848—1852 în fruntea deputațiunilor Românilor din întreaga monarhie habsburgică, chemate ca, lângă curtea imperială, să reprezinte postulatele Românilor și acesta a apostrofat, cu memorabile cuvinte, la 1852, pe atotputernicul ministru austriac, Principe De Schwarzenberg. A murit asasinat, ca și moșul său Andrei.

Fratele acestuia, Andrei (1812-1888), a fost renumitul comisar suprem al Banatului, care a luptat pentru autonomia națională (programul dela 1848) și încorporarea Banatului la Transilvania (petiția dela 1860, semnată de 12.000 bănățeni). Andrei a continuat lupta deschisă de frate-său Petru pentru emanciparea Românilor de sub sclavia bisericii sârbești.

Al treilea frate celebru este Antoniu (1816-1890), fost membru al Academiei Române dela început și prezidentul deputaților națiunilor aliate (Sârbi, Slovaci și Români) în dieta din Budapesta.

Dela acesta se datează ideia solidarității naționalităților contra hegemoniei maghiare.

Sora acestora, Ecaterina, neuitată și astăzi la Români pentru binefacerile sale și avântul nobil național al inimii sale românești, măritându-se, a luat de bărbat pe ultimul descendent al liniei armaliste Mocsony și a devenit mama lui Alexandru de Mocsonyi, șeful de astăzi al familiei și mândria noastră națională. Al doilea fiu al Ecaterinei a fost prea timpuriu decedatul Eugeniu, dela care ne-au rămas două fetețe gentile, românce de inimă și fii, dela cari avem dreptul a aștepta, că vor continua și cultiva tradiția ilustră a familiei.

Mare mecenat a fost al patrulea frate, Gheorghe, (1823—1887), din ale cărui ajutoare și-au făcut educația numeroși tineri români, deveniți astăzi bărbați stimați și iubiți de toți.

Fiul lui Antoniu este Zeno Mocsonyi de Foeni, marele proprietar dela Bulci, al cărui fiu Anton își face acum studiile universitare la Budapesta. Al doilea fiu al lui Anton a fost Victor, (fiind născut în comitatul Heves, s'a botezat pe ungurește Geza), care a părăsit deja de mult țara și a trăit până la moarte la Nizza.

Nici istoria familiei Mocsonyi nu este încă scrisă. Să te miri apoi, că necunoașterea faptelor se duce pe cei neorientați a considera adorarea tradiției familiare mocsoniste — tradiție epocală în istoria noastră — drept... cult personal.

Și nu interes familiar, ci per eminentian interes național românesc este, ca istoria acestei familii să se scrie pentru noi, Românii, căci istoria aceasta conține multe momente însuflețitoare și este bogată în învățături.

Ah, câte aspirații nobile, cât avânt, câte idei mărețe, câte ideale isvorite din inimă caldă românească și fermentate prin cândire genială, se ascund după numele gravate cu aur în marmoră neagră și rece de pe peretele mausoleului.

E frumoasă piatra de marmoră, cea mai nobilă și mai potrivită pentru a fi simbolul aducerii aminte, dar locul adevărat și veșnic al gravării faptelor generoase și ideilor nobile cari au fructificat o epocă de strălucire în istoria noastră este numai inima recunoscătoare și caldă a poporului român.

Inima caldă și vie, care palpită neîncetat pentru înaintarea și fericirea poporului. Inima, care, cultivând cu pietate memoria trecutului ne deschide izvoare nesecate de energii pentru viitor. Inimă adevărată românească!

Preoții au terminat prohodul. Sicriul s'a coborât în criptă, lumea s'a împraștiat.

Venind spre casă și frământând în mintea mea impresiile zilei, mă muncea neconștient gândul: oare noi, Românii, când vom ajunge să ne cunoaștem istoria în lumina adevărată, să ne înțelegem clar situația în care ne aflăm, să ne dăm în mod real seama de forțele ce le avem și să știm în fine, care este calea cea mai bună pentru a ne înălța la o poziție demnă de aspirațiunile noastre și îndreptățită, prin originea și facultățile noastre la o poziție demnă de menirea unui popor latin la gura Orientului?!

Publicat de Prof. Dr. A. Peteanu.

PRIETENII

Mâinile tale, mamă, slabe și reci

BCIar le-am lipita pe obrazul meu aprins,

M'am întors din lume obosit, învins —

Toate-au fost deșertăciuni și visuri seci.

Am crezut în om, în fiecare ins,

Am luptat, am stat închis în beci

Pentru cei cari le-am jurat frăție'n veci,

Pentru cei ce'n sufletul meu i-am cuprins.

A venit vremea când nu am mai putut,

Rănile lor nu le-am mai tămăduit

Am cerut numai ce le-am dat împrumut.

Mi-au răspuns atunci cum nici n'am bănuț:

Prietenii de ieri nu m'au mai cunoscut.

Singură tu, mamă, nu m'ai părăsit.

CORNELIU SAV.

Birchiș

E mult de atunci! Au trecut toate și au rămas numai câteva pietre din castelul iubit, unde am petrecut atâtea zile plăcute!...

E o zi de primăvară... Am făcut o plimbare în pădure și am cules un mare buchet de goronițe. Sunt ca niște stele în umbra pădurii, stele albe și atât de parfumate florile acestea gingașe. Lin adie vântul de primăvară...

Cum ies din pădure, mai fac câțiva pași... și iată castelul frumușel, unde locuște unchiul meu *Sandru!* Stau și mă uit la grădina, care se înalță în formă de terasă spre pădure... Din toate părțile păduri, numai către Mureș câmpii, cari strălucesc în zarea primăvărată... Coline foarte depărtate, valea largă, valea Mureșului cu un farmec moale, ca apa râului care curge domol și lin între țărături, unde cresc salcâmi și trestia...

Când mă apropiu de casă, iacă sub o umbrelă mare Unchiul meu. Șede la umbră, înaintea lui o carte. Iși face notițe... dar cu ce bucurie o pune la o parte, când mă zărește! Cine nu l-a cunoscut nu-și poate închipui ce farmec avea conversațiunea lui!... Avea o minte subtilă și etern tânără, logică și cum zice așa de bine francezul: „revenu de tout”.

Ochii săi suri-albaștri surâdeau și te priveau, ca și când ți-ar ceti gândurile de pe față...

... Discutam și el ne asculta cu plăcere, câte odată însă un cuvânt ironic ne reducea la tăcere! Tânări cum eram pe atunci, toată viața ne era o problemă atât de pasionantă! O floare, un fluture, ori o rază de soare... muzica sau dansul, toate erau teme binevenite!...

Și unchiul nostru totdeauna ne urma în labirintul ideilor noastre cam încălcite. Cât de plăcut ne explica, când afla că nu vedem ceva clar! El ținea totdeauna firul conversațiunii și din nimicurile banale încet ne ridicam spre nivelul plin de armonie, în care trăia spiritul genial al Unchiului nostru...

Tot ascultându-l, ne surprindea asfințitul de soare. Veneam pe terasă și ne uitam la plopul aleei. Intre doi plopi, acolo în depărtare, încetul cu încetul, ca un glob de aur, dispărea soarele... O ceață ușoară se ridica peste Mureș... Un cântec de pasăre se mai auzia... Din sat se ridica spre noi sunetul înăbușit al clopotelor... În pădure trece un freamăt de adio. Arborii se închină astrului de foc, a asfințit...

Eu plec spre acasă. Monoton e tropotul cailor; roțile scrâsnesc pe pietrele drumului... Dar eu, cu ochii ridicați spre bolta albastră a cerului, mă uit cum se aprind miriadele de stele... Ca și o stea îmi pare și muntea unchiului meu, care mă conduce sigur spre o viață frumoasă și bună!...

E mult de atunci!...

Toate acestea au fost odată ca în povești și steaua s'a stins în întunericul nopții și în Birchiș... pustie!

(Căpâlnaș).

ECATERINA TELEKI născ. Mocsonyi.

Vine revoluția! *

de : GH. ATANASIU

E ajunul zilei sfântului Mihai și Gavril. O seară împede de toamnă, cu sute de stele sclipind pe cer, cu liniștea înghețată în toate colțurile și cu umbra celor două dealuri, pitiță prin grădinile gospodarilor. Un suflu de neliniște domină în sat. La casele oamenilor pâlpâie lumina. Pe uliți sunt întârziți stând de vorbă. Când și când la vreo poartă, se văd umbre. Sunt femei necăjite care așteaptă bărbatul dela cârciumă. Altele mai îndrăsnețe se duc până la ușa birtului dar rămân în uliță, urmărind veselia omului. Se reîntorc cu îndrăsneala risipită, blestemând viața.

La oamenii „gazde” e pace. S’au strâns vecitii între ei și divănesc, la lumina palidă a lămpii. Povestesc din războiu, din necazurile satului și despre bucuria care îi așteaptă.

Nimeni n’are somn. Și copiii s’au cuibărit în fundul patului și ascultă vorba oamenilor din casă.

Birtul e plin de sărăcime: Români, Șvabi și Unguri.

Mirosul de răchie îmbăcsește greu aerul, șoaptele colindă tainic dela om la om iar fumul de țigară plutește ca niște nori gri. Așa, cum este învălmășit cu lumina slabă, dela lampa ce sforăie obosită, ai impresia că te găsești într’o văgăună, ascunsă în munți, unde și-au dat întâlnire oameni prigonți. Au fețele îmbujorate și încețate. Sorb încet din sticluța cu răchie, ca să-i simtă mai bine gustul și când au terminat, bat cu ea puternic în masă și strigă:

— Mai adă una! e mai mult o potolire.

Sticluța dispăre goală și se reîntoarce plină. Omul dela masă nici nu știe când și cum. Altul în colțul mesei, frânge un cântec în două și strigă, strângând în mână sticluța cu răchie:

— Să aducem mai iute revoluția!

*) Fragment din romanul „Moara Roșie” ce se tipărește în editura „Cugetarea”.

— Ți-e frică? îl întreabă unul iscoditor.

— Mie?! și face ochii mari, înciudat.

În birt sunt patru mese la număr și toate patru sunt ocupate. Nefiind loc, unii oameni stau în picioare sau rezemați de teșghea. Toți au urechile așintite la șoaptele dela mese. Câteodată intervin apăsate și tare.

— Notarul e un câine!

— Tacă-ți gura! Dă-i răchie mai bine... de asta e bun!

— Baronul trebuie... și arată cu mâinile gâtuirea. Mirat de îndrăzneală se pitește lângă teșghea. Ceilalți îl privesc tăcuți. Pare o confirmare a gândurilor. Așa cere revoluția. La mese, oamenii s'au împărțit după vârste și neamuri. Masa de lângă ușa e ocupată de Români. Sunt vreo șase tineri, veniți de curând de pe front cari au uitat de rostul lor în sat și n'au deocamdată unde să muncească. Au casă dar n'au pământ și-i înspăimântă iarna care bate la ușa goală și rece. Au îmbrăcăminte pestriță. Capele și pantaloni militarești, cămeși înflorate și cojoace învechite, vei vedea la unii. Alții au rămas numai cu jambierele și bocancii. La masa, dintre cele două uși sunt vreo zece tineri Unguri și Șvabi. Sărăcime care puțin îi pasă că petrece la o masă cu slugile baronului. Sunt veniți și ei, nu de mult de pe front. Au sufletul săcăit de sărăcie și n'au chef de muncă. Ascultă mai mult decât vorbesc, la cuvintele răsvrătite ale Românilor. Nu erau obișnuiți, să-i audă vorbind aspru. Dar îi îngăduie pentru că au în suflet aceeași răsvrătire. Așteaptă să despice alții drumul și nu îndrănesc încă să spună ce gânduri le umblă prin minte.

— Baronul la spânzurătoare!

Ca îmbrăcăminte nu se deosebesc de Români. Poartă rămașițe de haine militare.

La cele două mese de lângă teșghea, sunt câțiva oameni mai în vârstă și cum firea lor e mai potolită sunt amestecați: Unguri, Români și Șvabi. Vorbesc românește.

Ungurii dela masă au pierdut din îndrăzneala lor de pe vremuri. Presimt ceva schimbare în orânduiala lucrurilor și au credința că nimeni nu-i poate sta împotriva. Fiecare are ceva de spus și niciunul nu mai ajunge să spună gândul. Oamenii se pândesc unii pe alții cu privirile, cu vorbele și așteaptă parcă pe cineva să îndemne:

— Gata! Facem și noi ca în satul vecin.

Ungurii și Șvabii tac dar se țin de iureșul răsvrătitor al Românilor. E un procedeu chibzuit. N'au răspunderea faptelor.

— N'a, arat nimic! N'a avut femeia cu ce...

— Cum n'a avut?

— Mi-a luat boii, notarul...

Iosif Ghilezan apasă înciudat pe cuvântul notar. Știa el ce știa. Fusese pe vremuri boactăr la comună.

Cuvântul e aspru și șuierat.

— Păi, tot de-al vostru e, sări Feri Nagy din colțul celălalt al mesei, ca o ațătare.

— Ba, al dracului!

Iosif Ghilezan răspunde ridicându-se în picioare, ca să privească pe toți din cârciumă. Așa, înalt cum era, mai să atingă plafonul, își prelinge umbra pe pereți, încovoiată ca și spatele său. Nu greșise cine îl poreclise, chibritul. Are obraji subți, ochii mari și fața măslânie. Venise de pe front parcă și mai lung și mai subțiat. Poartă bocancii și jambierele din militarie. În schimb însă, a îmbrăcat cămașă curată și cojoc călduros. Avea pălărie veche, găsită în pod. Făcuse războiul cu Feri Nagy, în același regiment și colindase împreună nu știu câte fronturi. Se înfrățise, sprijinindu-se. Feri Nagy îl mai necăjea câte odată:

— Pentru cine lupți tu, măi Iosife? Doar ești Român?...

— Am jurat și nu-mi calc jurământul.

— Ce caută Românii în războiu? Trebuie să stea în pace.

— Ca să fim noi liberi...

— Crezi?

— Așa, cum crezi tu în Dumnezeu!

Când a fost rănit, Iosif Ghilezan i-a oprit năvala sângelui, i-a dat apă să se răcorească și l-a sprijinit până la primul post de ajutor. La spital când i-au tăiat mâna, Iosif Ghilezan l-a mângăiat iar la plecarea lui acasă, l-a rugat să aibă grijă de ai săi. A făcut cât a putut.

— De-al vostru... Român... numai numele e schimbat, le strigă Domocoș Ianoș cu ochii înroșiți de băutură și înciudat că Iosif Ghilezan nu-l primește pe notar, în rândul românilor.

— Voi l-ați luat în brațe și l-ați mângăiat, sări Tudor Ghirca, venit de câteva zile de pe front, cătrănit de durere, pentru moartea unui copil, pe care nu-l văzuse dela plecare.

— L'ați vrăjit cu apă descântată! adaugă Gheorghe Putici, cu o clătinare de indiferență din cap.

— Nici pe Ungurii voștri nu i-a uitat.

— Asta-i drept!

Și Domocoș Ianoș sorbise înfuriat ultima picătură de răchie din sticlură. O ridică în sus, o măsoară la lumina lămpii și făcu semn cărciumăriței să i-o umple.

— A luat și sdrențele ce le mai avea în pat... nu l-ar ierta Dumnezeu. De necazul ăsta mi-a murit nevasta. Nici ajutor de înmormântare nu mi-a dat. Și l-am slujit cu omenie și cinste.

— Așa-i! scui-pă lat cu năcaz. Sluga-i tot slugă!

Gheorghe Putici spuse necazul, ștergându-și sudoarea de pe frunte. Cum era gras și greoiu, nu se sculă în picioare. Se mulțumi să privească mesenii, lungindu-și gâtul. De durere, nu se mai gândea la dânsul. Umbla în picioarele goale și îmbrăcase haine țărănești. Venise de pe front și găsisse nevasta înmormântată numai de câteva luni. Cei trei copii rămaseră în seama bătrânilor. Aflase că murise de necaz și de boală. Slăbia zi cu zi și odată au venit trimișii notarului, să-i ceară darea pentru nimicul de casă. N'a avut bani. I-au luat atunci perinile dela capul copiilor. Din ziua aceea a căzut la pat și nu s'a mai sculat. Astăzi, Gheorghe Putici care știe cât de ușor se omorau oamenii pe front, ocolește pe notar, de teamă să nu-i vină îndemnul, să-i sară în gât.

Dela mesele ocupate de Români, Unguri și Șvabi, cuvintele aleargă mânate ca de mânia...

— De ce l-au împușcat?

— Pe cine?

— Pe Nicolae...

— De!

— Cum de! Nu se împușcă oamenii ca pe niște câini?

— Așa fără vină!

— Fără judecată!

— Ce vină a avut dacă a găsit gloanțele în grădină?

— Se poate să ai și tu!

— De ce nu le-a dus la jandarmi!

— La dracu!... Va se zică crezi că pe drept l-au împușcat?

— Nu zic.

— Dar gândești! Hei! Hei! Ar trebui moș Barbu să vă strângă de gât...

— Ce, moș Barbu!? Statul!

Și cuvintele se încrucișează ca niște spade. Scapără și ață-lă Necazuri și dureri înăbușite, gata să izbucnească.

Numai Iohan Müller n'are nici o durere, decât aceea că, nu mai poate bea ca pe vremuri. Așa fără să se gândească la bani și fără să mai întâlnească în cale fețe posomorite. E gras și roșu ca o sfeclă. Are nasul bulbucată în sus, de-ar putea un pitic să-l călărească. Mustățile sunt crescute lungi și le piaptână. O lulea mare și veche îi decorează fața iar fumul de „dubon” se ascunde ca după o perdea, privirile lui șirete și ironice. Puțin îi pasă de Unguri, de Șvabi și de românii din sat. Pentru el, toți sunt la fel. Știe românește, știe ungurește știe șvăbește și-ți vorbește cum îți place. Mai știe și o mulțime de snoave despre călugări și femei. Tot satul îl iubește pentru că-i bun la suflet. Iohan Müller are o poveste veche. Pe vremuri, moara din marginea satului o stăpânea un strămoș al său Franz Müller. Și tot așa cu vremea, baronul din sat i-a luat moara, lăsând pe bietul Iohan, pe drumuri, slugă la moara lui.

Iohan Müller n'a uitat și așteaptă să vină cineva să-i facă dreptate. Muncește pe unde îl cheamă și din puțina lui chibzuială și-a făcut un bordeiu pentru odihnă.

Se fluturau frânturi de gânduri vijelioase și îndemnuri pentru răsvrătire. Cineva dacă ar fi intrat în cârciumă și s'ar fi așezat nevăzut într'un colț din haosul de cuvinte și ciocăniturile de sticlă, ar fi desprins gânduri, pentru ale căroră înfăptuire nu mai poate fi nici o piedică.

— Vine?

— Cine?

— Revoluția....

— Și ce Dumnezeu să facă în sat la noi?

— Să gătue...

— Pe cine, mă?

— Pe baron...

— Numai...?

— Și pe notar...

— Păi, de ce?

— E vremea noastră... O împușcat pe Nicolae?

— Dar când vine?

— Așteptăm aici?

— Ne cheamă ea...

- De ce?
- Să aducem ceva de lovit... topoare...
- Să mai așteptăm...
- Păi, de ce?
- Poate!... Ce poate?... Vin Români!
- Până vin Români terminăm cu ei...
- Să terminăm!... Dar ce folos avem? Ne facem păcate!
- Dar cum îi pedepsim?
- Ne silește cineva?
- Revoluția!
- Așa...! Păi, baronului îi luăm vitele și le dăm cui n'are.

Tot așa facem și cu grânele...

— Dar cui le dați? întrebă Iohan Müller. Nu vă ajunge să dați la toți...

— Tacă-ți gura... Dă-i un deț de răchie să se potolească!

Iohan Müller sări în sus; ca o minge, de bucurie. Țugui buzele sorbind în vânt și făcu un gest prin care căuta să spună că puțin îi pasă de averea baronului și de sărăcia satului.

— Dar cu notarul, ce facem?!

Nimeni nu se gândise la așa ceva.

— Nu-i faceți nimic. E de-al vostru! zise Iohan Müller, fluturând sticluta cu răchie în semn de mulțumire.

— Iar nu taci? Te îfundăm cu răchie.

— Bun, dar ascultați voi la mine. Am și eu un cuvânt de om bătrân. Dacă vin ai voștri, își schimbă numele.

— Dar, dacă vin Nemții?

— Se face Neamț și-și schimbă numele în Müller. O să-l cheme ca pe mine. O să trăim bine împreună.

— Și dacă rămân Ungurii?

— Rămâne așa cum este... Nu pierde nimic.

— Oamenii sunt ca vântul... Să nu-i credeți! Iohan Müller își înneacă vorba în sticluta cu răchie. Sprijini capul în mâini și începu să cânte pentru dansul. Dumitru Tomici îi șopti să plece acasă. Răspunse din cap că nu vrea.

— Hei, ce facem cu notarul?

Intrebarea se repetă răstit.

— Ce facem? era șoapta tuturor.

— Mergem la casa comunală și-i cerem socoata?

— Ce socoată?

— Unde sunt banii pentru ajutoare?

— Zahărul? ...

- Orezul? ...
- Făina de cucuruz? ...
- Făina de grâu? ...
- Banii... Banii? Unde sunt? I-a mâncat!
- Să ne aducă registrele...
- Nevasta mea n'a primit nimic...
- Nici a mea...
- Nici a mea...
- Încă un păhăruț de răchie.
- Și mie!
- Și mie!

— O să vă îmbătați și n'o să mai știți să faceți socoata! glăsuși tărăganat Iohan Müller, reluându-și în murmur cântecul început.

— Am să le ajut eu! răspunse pentru toți Dumitru Tomici, dându-i în glumă o palmă peste ceafă. Iohan Müller scoase limba și-i făcu cu ochiul.

— Hai la notar!

— Hai!

— Hai!

— Lăsați-o pe mâine... ziua ca oamenii cînștiți. Noaptea o să zică că sunteți soți... Dar, ați uitat de Nicole!?

Iohann Müller rupse iarăși cuvintele în împleticirea limbii

— Așa-i. Are dreptate!

— N'am uitat noi și de Nicolae.

— Când n'am avut eu dreptate?

— Mâine ne strângem la primărie?

— Cu toții?

— Da...

— Nici vorbă... cu toții!

— Luați în scris dela toți... șopti destul de tare, Iohan Müller, fără să ridice capul.

— De ce Müller?

— Știi... omul, uită până mâine...

— Care uită, mă!

Nimeni nu răspunse.

— De la notar mergem la baron...

— Mergem.

— Și ce facem?

— Il rugați frumos de iertare! șopti iarăși Iohan Müller.

— Tacă-ți gura!

- Tac dar așa este...
- Luăm totul...
- Stricați telefonul! glăsui Iohan Müller.
- De ce?

Müller răspunse cu gesturi. Invârti cu mâna, dând să se înțeleagă manivela, telefonului. Mișcă buzele a taină și a primejdie. Salută militărește și închizând dintr'un ochiu, cu mâna întinsă, făcu semnul tragerii cu arma. Apoi scoase limba lungă și-și propti capul pe brațe...

- Ce dracu a vrut să spună?...
- Glonțul, mă! O să telefoneze să vină armata.
- L-am simțit noi, pe front.
- Țsta ustură mai tare...
- N'o fi cu sare...
- Cu otravă mă..., strigă Iohan Müller. Dar ce mă bag eu, în treaba voastră... Vă dor de raiu..., bine!... să nu uitați să-i spuneți lui Franz... nu plec de aici, până nu iau moara înapoi...

Dinții mâncați de carii, se iviră între buzele cărnoase ca la o tivdă golașă de mort, apoi dispărură pe alunecarea murdară a mânicei dela haină. Iohan Müller mai murmură ceva, un fel de înjurătură înțeleasă numai de el și ochiul său de sticlă, își colindă privirea dela om la om, rece și indiferentă.

Doamna Rachela Grün avu un fior de spaimă. A se împotrivi, sau a le da un sfat înseamnă să-i înfurie. Caută în mintea ei, o ieșire, un plan ca să-i scoată din cârciumă.

Nu putea spune că s'a terminat rachiul, pentrucă i-ar fi căutat prin sticle și nici să-i poftescă afară, acum când sunt porniți la băutură. Se gândi să trimeată veste la notar sau la baron, dar îi fu frică. Dacă se află? Niciodată n'a spus cuiva ce s'a vorbit în birtul ei. S'a făcut că n'a auzit. Se gândi să spună lui Müller, să le facă vânt de plecare și-i dădu o sticlută cu răchie, fără s'o ceară. Iohan Müller o întrebă pentru cine. Ii șopti dorința. Drept răspuns, îi făcu cu ochiul și-io salută militărește în semn de înțelegere.

Iosif Ghilezan băgă de seamă înțelegerea între doamna Rachela și Müller. Se apropie de teighea, proptindu-și pieptul lat și șuieră:

- De ce n'ai curajul, doamnă, să le spui dumneata să iasă afară?...

— Și când faceți revoluția? schimbă vorba Iohan Müller, făcând cu ochiul la sticla plină de răchie.

— Vrei să știi!

— Nu-i spuneți, că vă spune la notar. Vă vinde, strecură cuvinte unul din meseni.

— Eu să vă vâd? Să mă spânzurați dacă auziți așa ceva.

— Nu te mai lăuda, Müller!

— Dacă o faceți mâine, ne mai putem gândi, ne mai odihnim...

— Vrei să plecăm?

— De mine, stați, până mâine...

— N'ai nimerit-o Müller. Iți dăm noi încă o sticluță de răchie ca să rămâi cu noi. Acum adormi pe masă...

— Eu?!

— Nu plecăm doamnă — le curmă cuvintele Tudor Ghirca, — noi stăm aici până mâine dimineață și de aici plecăm la notar și la baron. Ai înțeles? Dă-ne răchie aici!

— Numai să fiți pe pace.

— N'ai teamă... Dumneata ai fost femeie bună... Câtă datorie am aici?

— E scris la „butfar“. Vrei să vezi?

— Nu. Dumneata nu ești cărciumărița care scrie mai mult și eu îți plătesc când am. Nu?

— Am zis ceva?

Sticluțele cu răchie se înșirară pe masă, una câte una.

Doamna Rachela Grün e o femeie mică la statură, plină la față, ca un pepene, cu umerii obrazilor poleiți de o roșeață naturală și cu ochii îngropați în grăsimi. Fața netedă și moale ca o catifea. Gâtul îi este îngropat în trupul, care are forma unui butuc. Ai impresia că dacă l-ai da de-a-dura, ar merge mai bine, decât așa sprijit în picioare. Nu-ți dai seama unde este dinapoiul sau dinaintele, dacă n'ai avea drept orientare fața. Când merge se leagănă și din pricina grăsimii se sprijină cu mâinile de mese, de scaune, iar când râde răsare șirul dinților de aur. O aluniță pe obraz, s'a întins pe grăsimea lui, gata să plesnească. Pe vremuri, alunița a făcut parte, din arsenalul frumuseții ei. Astăzi face parte din urâtenie, căci i-au crescut în vârf câteva fire de păr, pe care doamna Rachela pe ascuns, le tot rade și din ce le rade, ele se înverșunează. Ca necazul să-i fie mai mare, au început să-i mijească și mustățile, pe care nu îndrăznește să le radă.

Imbracă rochii negre și lungi până la călcâie, din pricina picioarelor, care s'au îngroșat așa de mult, că le inundează grăsimea peste pantofi. Se piaptână cu coc și e ușor pudrată. Obișnuște guler și fontă albă, ca să pară mai tânără. De aici, obiceiul de-a se imobiliza în dosul tejhelii, arătându-se numai dela brâu în sus. Firea ei blândă și de pisică, a apropiat săracii satului de birt. Ii ajută cu bani și drept dobândă le cere să vină în birt. Le vinde marfă pe datorie și dacă n'au puti-ța să plătească, le preschimbă datoria în muncă pe la proprietățile ei. De treizeci de ani, de când își are cârciuma în sat, n'a avut nici o ceartă cu nimeni dar nici averea nu i s'a mărit. A trăit bine și atâta tot. Ii lipsea stăruința bărbatului, pe care l-a pierdut după șase ani de căsnicie fericită și în urma căreia i-a rămas o fată și un băiat. Amintirile din timpul căsniciei, au oprit-o să se mai mărite. S'a mai adăugat și dragostea de copii, cărora nu dorea să le aducă tată străin. A luptat cu sine și cu toate încercările bărbaților și a învins. S'a resemnat și acum e mulțumită. Văduvia i-a dăruit încrederea satului. Tainele șoptite prin birt se înmormântau în inima ei. Știe românește, după cum tot atât așa, știe șvăbește.

Ca să nu supere pe nimeni, vorbește cu fiecare după cum îi este dorința. În schimb în casa ei, între cei patru pereți, nu vorbește decât ungurește iar copiii sunt crescuți în școlile ungurești din Budapesta.

Obiceiurile de credință evreiască le simplificase iar sărbătorile mai însemnate și de durată mai lungă le petrecea în cercul rudelor din Timișoara.

Constituia atunci, pentru ea, o evadare fericită din liniștea monotonă a satului și din acea meserie ingrată de „birtășită“, hărăzită să fie supusă tuturor capriciilor „paurești“.

Timișoara îi da prilejul să-și trăiască visul. De cum se însera, o luau rudele la plimbare pe „corzo“, unde se întâlnea cu „lumea bună“ și apoi după ce mâncau copios în „familie“, într'o lojă rezervată prin telefon, urmărea serioasă și cu emoție „acțiunea palpitantă“ a filmului dela cinema din centrul orașului. Eroii din film, odată căsătoriți — familia din lojă, pleca comentând veselă la cafeneaua Pallace. Aici, doamna Rachelă rămânea tăcută. Visa. Se vedea în locul patroanei, zidită parcă între porțelanuri, robinete de apă, sticle, pahare și înconjurată de respectul chelnerilor. Melodia orchestrei îi adu-

cea nostalgia unor speranțe de mult îngropate. Cândva a sperat, împreună cu bărbatul ei, să ajungă și stăpâni de cafeena la Timișoara.

Soarta a luat însă altă întorsătură.

Banii câștigați din negoț îi cheltuisese cu învățătura copiilor. Războiul apăsase copiii în facultate. Băiatul era la medicină iar fata mai să termine facultatea de litere. Nu mai știa nimic despre ei. Băiatul plecase pe frontul italian iar fata e la o soră din Budapesta.

Când a plecat băiatul pe front, s'a răsvrătit contra războiului și era necăjită pe Unguri. Când au intrat Românii în războiu și a auzit care le este dorința, s'a mirat.

Se răzbuna, luându-se la vorbă cu Românii din sat.

— Ce vă trebuie vouă Ardealul?

— Pentrucă e al nostru.

Doamna Rachela Grün tăcea cu neîncredere în înfăptuire. Românii din sat n'au să-i facă nimic. N'au să o spânzure, n'au să-i taie limba și nici n'au să-i închidă birtul. Are să învețe însă, mai bine românește iar pe copii trebuie să-i trimeată să termine școlile la București, dacă vor să fie „domni“ în România.

Dela o vreme, doamna Rachela era necăjită. Simțise că Ungurii au pierdut războiul și că are mai multă nevoie de simpatia românilor.

— E doar pământul vostru! Vă sunt frați!

— Parcă pe vremuri, spuneai altfel.

E șerpuirea de cuvinte între „birtășiță” și săteanul „client”.

Doamna Rachela mai avea pică pe notar și pe baron. Notarul o încărcase la dare și nu-i plătise datoriile iar baronul n'a vrut să o ajute cu o vorbă bună, pe lângă stăpânire, ca să-i scape băiatul de focul frontului italian. Dorința ei era, să-l aducă la vreun spital militar din Timișoara, să-l aibă aproape și să-l știe ferit de primejdia morții.

De aceea, când auzi ce au de gând să facă sătenii cu notarul și baronul, avu și un simțământ de bucurie, alături de acel simțământ al fricei. Avea oroare de răsvrătiri sângeroase.

După gândul ei, ar trebui să-i bage așa puțin în sperieți, să-i ceară „socoteala” notarului iar baronului să-i ia vitele din grajd. La urmă să-i lase în plata Domnului.

În birt, oamenii vorbeau.

— Și când vin Românii voștri? întrebă Ianoș Domocoș, aruncând un zâmbet de ironie, după fumul de lulea.

— Ai răbdare... ca mâine îi vezi aici, zise unul.

— Și ce o să faci aici? întrebă altul.

— Să vă învețe la omenie, răspunse Ghilezan.

Ianoș Domocoș strâmbă din nas. Iosif Ghilezan se înveseli de necazul ungurului. Vorbele curgeau aprins.

— Se duc la Budapesta!

— Asta-i bun!

— Și rămân aici, să ne scape de voi.

— N'ați trăit bine cu noi?

— Mai trăiți și voi bine cu noi.

— Dar ce faceți cu notarul? E de-al vostru...

— Vi-l dăm, să-l mâncați fript.

— Ba, să-l mâncați voi...

— Oare baronul s'o împăca cu Români? întrebă Iohan Müller cu ochiul stâng strâns în pleoapă.

— Parcă are să-l întrebe cineva.

— Tot el o să fie tare și la Români.

— De ce, Müller?

— Are bani mulți și banul e ochiul dracului și... apoi e baron și baronii nu se înspăimântă de nimeni...

— O să fie mititel de tot.

— Baronul (are să fie tare și am gătat) Cluj

Iohan Müller se necăji serios. Se ridică în picioare și răsturnă sticlucă cu răchie. Trase cu degetul o dungă în marginea mesei și privi scurgerea lichidului pe podele. Făcând cu ochii la ceilalți, Iosif Ghilezan își stăpâna râsul de necazul șvabului. El îl luase în glumă.

Clopoțelul dela ușă sună prelung și nervos. Iohan Müller holbă ochii și se așează pe scaun îndârjit.

— Alt nebun! Doarme și visează în loc să muncească, să bea, să bată pe cineva... să facă ceva.

Intră un tânăr deșirat, cu umerii obrajilor ieșiți mult în afară, cu nasul coroiat și mare și cu buzele cărnoase și largi. Gura-i parcă ajungea până la urechile blegi și mari. Ochii jucau în orbite ca două mărgele, așezate în locuri nepotrivite. Sprincene stufoase și negre îi umbreau. Fruntea părea ascuțită. Singura podoabă ce-ți fura privirile era părul negru și răvășit pe cap. Un regret legitim îți umplea sufletul pentru această bogăție de păr, care n'a fost făcută pentru alt cap. Hainele vechi îți spuneau mai mult că sunt de împrumutat iar încălțăminte lungă și mare îți ducea gândul la niște labe de urs, mari și

nodoroase. Infățișare lui făcea impresia, omului chinuit de viață. Când intră, se auzi murmur. Iohan Müller rânji mai mult decât zâmbi și fără măcar să-l privească, îl provocă.

— Intrebați pe Pișta, dacă nu-i adevărat?

Sătenii tăcură, fără să știe ce anume să întrebe.

Reluă Müller cuvântul.

— Țsta, vrea să schimbe lumea... Nu știți?...

Nu-i așa Pișta, că dacă se schimbă stăpânii, tot banul e mai tare?

— Să-i ia dracu de bani!

— Să-i ia!... Să-i ia!... Dar, dacă vin Români, tot banul o să fie mare și tare?

— Să-l ia dracu și pe baron!

Glasul său parcă venea dintr'un butoiu. Avea un răsunset dogit. Voce de om plictisit și indiferent pentru tot ce s'ar putea întâmpla.

Intrebările lui Müller parcă nu-l interesau. Dar nici Müller nu se lăsă. Avea de gând să-l bage în vorba sătenilor.

— Ce-o să fie dacă vin Români?

— O să mai răsufle Români, ăștia! Pentru mine, ... alți stăpâni și atâta tot...

Pișta Kocsis se așeză la un colț de masă și ceru răchie.

— Tot e ceva... Se schimbă stăpânii și poate vor fi mai buni. Pișta Kocsis făcu ochii mari și se lăsă luat de clocotirea răsvrătirii din suflet. N'o putea stăpâni așa ușor.

Müller râdea în sine. O plăcere diabolică avea, văzând frământarea lui Pișta. Il privea cu ochiul închis și alegea cuvintele după încrețiturile feței, jucându-le în aer, ca o ațătare.

Pișta Kocsis răspunse tăios. Era un răspuns mai mult pentru sine.

— La dracu! — Cine a luat caii, vitele din grajdul oamenilor? Cine ne-a luat grânele și hainele din pat? Cine profită de câștigul muncii mele?

— Până acum, n'ai muncit nimic! zise în derâdere Iosif Ghilezan.

— N'am avut unde.

— Vino cu mine. Mergem la arat.

— Nu-i meseria mea. Continuă. Suntem niște slugi cu toții. Dacă vin Români, și dacă voi merge la arat, tot n'are să se îndrepte lumea. Alt ceva trebuie aici!

— Ce trebuie să fie aici?

— Să nu fie mai mare nici Ungurul, nici Românul, nici Germanul, nici Francezul... să fim cu toți o apă și un pământ.

— Dar, tot cineva trebuie să conducă.

— Cine va fi mai priceput.

— Bine, dar doamna Rachela vrea să fie pricepută și deșteaptă în țara ei, zise Iohan Müller, cu înțeles.

— Dă-o... ca să fie pace între oameni și să nu mai fie stăpâni, trebuie să distrugem banul și pe acei care-l au.

— Și cum ai să distrugi? întrebă doamna Rachela, necăjită de cuvintele lui Pișta.

— Banului nu-i mai dai nici o valoare, iar cine nu vine cu noi, le dăruiești un glonț.

— Dacă te-ar auzi, mi-e teamă, că vei primi în dar glonțul.

Iosif Ghilezan dădu cuvintelor îmbrăcămintea glumei.

— Nu mi-e teamă. Reluă firul gândului. Trebuie să începeți cu ei, ce mai așteptați? Alte sate de mult au terminat socotelile. Sunteți niște fricoși! Pișta ieși în fața teșghelii, cu părul răvășit, încovrigat și gesticulând cu pumnii. Pe fața lui treceau umbre roșii de mânie. Clocotea. — „Slugilor!” aruncă vorba-i tremurândă. Nu era pornită drept dojană, ci parcă izvorită dintr'un sentiment de milă pentru acest „proletariat” care-l ascultă mirat. — Baronul s'a născut gol ca și voi. Gol se va înmormânta și tot ce are rămâne aici”. Erau cuvinte auzite pe la întrunirile socialiste și făceau parte din bagajul doctrinar de revoluționar. — De ce să mănânce o pâine mai albă decât voi? Cine i-a dat acest drept? L-a furat dela voi... Și notarul a furat drepturile voastre — ajutoarele — primite dela stăpânire. Avu o privire de dispreț. Buzele lui se strânseseră nervoase și apoi scuiă într'o parte nestăpânit. — Ptiu! Așteptați Românii și aveți credința că vin cu raiul în spate. Tot slugi veți rămâne. Și de necaz Pișta sorbi o înghițitură de răchie. Se sprijini de teșghea, privind întrebător pe doamna Rachela, care avu o clătinare de umăr, în semn că pe ea nu o privesc lucrurile acestea și că nici nu o interesează.

Pișta dădu din mână, a dispreț și decretă. — Luați ciomagile!

— Dar ciomagul are două capete! ironiză Ghilezan.

— Și banul astupă gura flămândului... adăugă Iohan Müller, cu râsul strâns în colțul buzelor și făcând cu ochiul la sticluga cu răchie, de parcă i-ar șopti șiret că nu o va lăsa goală.

— Numai slugile pot avea așa soartă. Voi sunteți slugi!

— Ne-ai putea spune, ce ești tu? întrebă serios Ghilezan.

— Om, ce să fiu!

— Am auzit că ești bolșevic.

— Ce, bolșevicii nu sunt oameni?

— Or fi!...

— Bolșevicii vor binele omenirii.

— Parcă ne-am mulțumi cu binele nostru.

— Atunci de ce vreți să vă duceți la baron și la notar?

— Asta-i altceva. Ne ducem să-i cerem socoteala și atâta tot... drepturile noastre. Nu-i luăm averea și nici nu-l omorâm. Păstreze sănătos averea!

— Așa n'aveți să ajungeți la drepturile voastre!

— Vom vedea! / Central University Library Cluj

Meserii ascultau, cu urechea aplecată la durerea și frământarea ce-o aveau în suflet. Cuvintele lui Pișta, răsunau în inima lor, ca un ecou depărtat, adus din strigătul unui răufăcător. Nu credeau în ele, dar le prindeau din sbor, ca o necesitate, ca un îndemn pentru pornirea de răsvrătire, care-i stăpânea. În valurile fumului de țigară și mirosul ațâțător de răchie, gândurile lui Pișta păreau decoruri drăcești, care răscolesc și cea mai cumpănită fire.

Mai lipsea ceva, la care Pișta nu se gândise. Convingerea.

Pișta e fiul lui Péter Kocsis, fostul vizitiu dela curtea baronului, mort de aproape zece ani. Viața lui de slugă a avut presărări de mizerii și necazuri. În loc să se bucure de anumite popasuri de lumină și mulțumire, el a avut parte numai de mărăcinișuri, ce i-au lăsat în suflet răni sângărânde.

Cei zece copii, pe care i-a crescut cum a dat Dumnezeu, i-a împărțiat, prin satele vecine, ca slugi, iar nevastă-sa sdrobotită de muncă și de viață, a murit sfârticată de tuberculoză. Pișta, copilul ce-l mai răsărit dintre toți, a izbutit să fie ucenic la un tinichigu și apoi să ajungă muncitor într'o fabrică din

Timișoara. Aici, s'a pomenit în partidul muncitorilor și cu vremea a ajuns prețuit „tovarăș”.

Acum, umblă prin sate și îndeamnă lumea la revoltă.

Misiune dată de conducătorii „tovarăși”.

Venise în sat, pentru câteva zile și-l reținuse simțul său de revoltă. Simțea că aici se va întâmpla ceva. A-i da vânt răsvrătirei, era un punct de merit în partid și apoi un pas înainte. Pe unde a fost, a găsit ușile închise. Cui vorbise, nu-l luase în seamă. Oamenii totuși erau agitați și așteptau revoluția. Nu putea înțelege de ce se ferec de el, și-i iau în derâdere cuvintele.

— Să mergem acum. Ii iei din pat. De nu te ascultă le pui mâna în gât și strângi... un notar și un baron mai puțin. Pișta Kocsis spuse cuvintele cu fața înroșită de patimă.

— Te duci? Nu glumești? Întrebă Ghilezan, neîncrezător.

— Mă duc! Care merge?

Sătenii parcă se trezیرă dintr'o vrajă drăcească.

— Cu dumneata nu mergem... Prea ești „Kinder”!

— Mergem mâine! glăsui unul parcă cu silă.

— Mergem mâine! se luară și ceilalți după dânsul.

— Nu faceți ca toată lumea, începu Pișta Kocsis. Ce vreți mâine? Să nu găsiți vipera în culcuș? Vă duceți mâine, de-a-dreptul la zid și la glonț...

Sătenii se clătinară în hotărîrea lor. Un fior de spaimă trecu prin inimi. Se uitară unul la altul, îngrijorați. Aveau nevoie, și copii... și bucuria unei speranțe pentru ziua de mâine.

Pișta Kocsis continuă. Nu mai era o chemare. Era destăinuire.

Il lăsară să vorbească.

— De ce să nu mergem acum? Credeți că merită altă soartă? Pumnii flutură în aer întrebător. Amenințau pe cineva nevăzut, care i-a otrăvit viața. Când mă gândesc!... Făcu o pauză, căutând să dea amintirilor orânduială firească. Veneau dintr'un ungher întunecat al sufletului, cu acea răsvrătire omească crescută pe duhoare și amar. Tatăl meu a icniț de foame, ducându-i la petreceri și la muieri... Apăsă pe cuvinte, cu scăpărare de mânie. Ei ședeau în castel, la căldură iar tatăl meu, cu sărăcia lui de copii, într'o cocioabă, unde ploua și era frig. Noi mâncam odată pe zi, ei sburdau de bunătați... Iși

clăti gura cu o înghițitură de răchie, trecându-și apoi degetele lungi prin bogăția firelor de păr și roti privirile în jur, de parcă ar căuta o confirmare. Cei din cărciumă îl ascultau curioși. Cuvintele în loc să ațâțe, aduceau milă. Pișta nu se lăsă furat de mila lor. Strigă! Leneveau și furau!... n'au avut pentru voi nici o milă... Și trecu iarăși la el, schimbându-și sprijinul de pe un picior și murmurând un cuvânt rău, numai în sinea lui. Nu mă lăsau să mă joc în parc. Era acolo miros de flori și aer curat. Eu ședeam lângă grajd... Doamna Rachela avu un zâmbet, de parcă i-ar spune, că unde putea să șadă, el fecior de vizitiu. Văzând figura aspră a lui Pișta, înghiți zâmbetul mușcându-și buzele. Pișta vru să-i spună ceva dar îl fură șirul gândurilor. Mama mea a murit fără lumânare... Privirile lui căută pe fețele oamenilor, o cută de revoltă. S'a stins de o boală a pieptului... Nu găsi decât un sentiment firesc de duioșie. Am găsit-o moartă... Sătenii pleacă capetele, înduioșați... Eu am fugit de acasă ca să învăț o meserie. N'am vrut să fiu tot slugă ca tata... Pișta tăcu de parcă ar vrea să-și prindă șirul gândurilor. Roiau multe, acolo, în mintea lui chinută. Iși reluu spovedania cu glasul mai potolit... Până am învățat meseria, am dormit prin poduri, am flămânzit și m'au bătut... Făcu semn doamnei Rachela să-i umple sticlucă cu răchie și sorbi încet, ca o potolire de arșiță. Sătenii făcură la fel. Gurile lor erau mute, dintr'un sentiment de curiozitate, ce anume gândește un bolșevic. Pișta continuă... Când m'am întors acasă, pe tata nu l-am mai găsit. Murise iar câinele de baron, a dus pe cei doi frați mai mici, la azil...

Müller vru să spună ceva dar se răsândi. Erau cuvinte tari. Baronul nu putea trimite copiii decât la azil. Cu inima lui cătrănită a făcut și așa destul de mult. Pișta coborî glasul. M'am dus să-i cer pâine, plătită cu muncă și m'a izgonit. Zi-cea că-s bolșevic. S'a speriat de durerea și foamea mea. Pișta făcu câțiva pași în mijlocul cărciumei și apoi se întoarse către Tomici, apucându-l de cojocul deschis larg la piept, vorbindu-i, cu jocul sticlucii de răchie în mână. Da! Da! S'a speriat de foamea mea!... Se îndreptă de spate și strigă către toți: Baronul e vinovat dacă sunt așa. M'a alungat și m'a trimis să fiu tovarăș... Nici slugă nu i-am trebuit!... Bătu cu pumnul în masă și apoi ca stăpânit de-o amintire blândă, făurită cândva din visurile sale. Putea să facă din mine, un om de omenie, așa sunt un om fără culcuș... dar am mâini să strâng...

Privirile lui țâsniră furioase.

Doamna Rachelă se înghemui după teșgea, urmărind vijelia lui Pișta, încercuit de lipsuri și stăpânit de revoltă.,

Ii umplu sticluta cu răchie, fără să protesteze.

Prin rotogoalele fumului de țigară, cuvintele lui Pișta fulgerau.

— Dacă nu m'a vrut slugă, mă voi duce eu. Il voi sili și dacă nu vrea, am două mâini — am zis — care știu să strângă gât de om fără suflet? Măine va fi târziu... Suferința mea e și a voastră. In alt chip, cu altă înfățișare dar tot suferință se cheamă.

— Mergem! Șuieră Iohan Müller jucând păhăruțul cu răchie în mână.

Iosif Ghilezan făcu semn de protest. se ridică ca un munte, cu privirile aspre.

— Măine ne întâlnim în fața primăriei. Cine vrea să mă înțeleagă de bine, cine n'are de gând să înțeleagă n'are de cât să se ducă la baron. M'ați înțeles?

N'așteptă răspunsul. Se întoarse spre Pișta.

— Ești prea grăbit, înțeleg durerea ta Pișta, dar nu putem face, cum îți este gândul. Nu-i omeneste. Vino cu noi și vom pune chezășie.

— Nu-i omeneste!? Cu baronul să ne purtăm omeneste? Niciodată! Pișta se înfipse în podele, roșu de necaz. Presimții însă că nu poate înșuruba în inima lor răsvrătirea.

— Vino cu noi și vom pune chezășie!

— Tu!... chezășie! Un zâmbet îi alunecă pe buze. Ce ești tu cu baronul? Fășia de lumină a lămpii, tremură în colțuri. Sătenii se înălțară în umeri, parcă stăpâniți de cuvintele lui Pișta. Tot slugă ca mine ești! Cuvintele răsunară în birt.

— Slugă, neslugă.... baronul trebuie să ne asculte! Și Ghilezan înfipse adânc privirile în ochii lui Pișta. Era o hotărâre peste care nu se trece.

— Măine!

— Fricoșilor! săgetă Pișta, lăsându-se învins pe scaun.

— Măine! tună a doua oară Ghilezan. Nimeni nu mai zise ceva. Tăcuți, ridicară paharele, ușurați de o grijă. Dela teș-

ghea se auzi un murmur ușor. Doamna Rachela își trecu degetele peste față, căutând să-și alunge din priviri spaima.

Pișta se cufundă în tăcerea lui. Acolo, în adâncul sufletului, fierbea.

— Măine, poate fi și poimăine... și așa mai departe!

Luă în derâdere hotărârea lor, Iohan Müller bălăbănin-du-se pe picioare.

-- Du-te acasă, că te-ai îmbătat! îl îndemnă unul.

— Mă duc să fac singur revoluție!

Râs de voie bună.

Plecară pe rând.

Iohan Müller îl apucă de gât pe Pișta Kocsis și-l întrebă, între sughituri.

— Unde dormi la noapte?

— Nu știu!

— Vino la mine. Am o cocioabă și un pat. Il vom împărți în două...

Pișta își strânse capul în mâini. Il durea. Il înjunghia cineva parcă, nici el singur nu știa. Nu se gândise unde să doarmă. A odihnit capul unde s'a întâmplat, unde a plătit și când n'a avut bani, cine l-a chemat.

— Vino la mine, reluă îndemnul Iohan Müller. Tatăl tău a fost om bun... Pișta se sculă de pe scaun cu o înfățișare oboșită. V'a iubit și de aceea v'a prigonit... Da! Da! Era mâniat că ați venit pe lume să vă chinuiți... Se auzi un bună seara încet și ușa lăsă o clipă năvala întunericului înlăuntru. Iosif Ghilezan plecă tăcut, urmat de alți câțiva. Se auziră murmure înăbușite și apoi pași grăbiți, îndepărtându-se tot mai îute... Mă, Pișta, continuă Müller, tatăl tău a murit cu gândul la voi... Pișta se încruntă la față... Mamă-ta, s'a stins de durerea voastră... Lumina lămpii fâlfăie în bătaia vântului de afară, care se anină de perete. Tudor Ghirca trecu pragul fără s'o mai închidă. Domocoș Ianoș îl urmă, după ce mai întâi îl ascultă cu un zâmbet de neputință. Ar fi vrut să le spună și el ceva, așa dela inimă dar nu nimeri cuvintele. Inchise ușa încet, pierzându-se în noapte. După dânsul toți ceilalți din birt. Iohan Müller se apropie de Pișta și legănându-se pe picioare îi puse mâna pe umăr. Și eu am avut o moară... Pișta sorbi ultima picătură de răchie. Mi-a luat-o câinele de baron... Dar ce-ți

povestesc eu de mine... Nu te doare! Haide Il trase de braț spre ieșire. Dormi în patul meu. Mă! Vreau să te fac om cu-minte. Să-ți dau cocioaba mea. Să te lași de bolșevism. nu-ți dă pâine!

— Haidem!

Pișta Kocsis răspunse automat. Ii era indiferent unde se duce. Scotoci după bani în buzunar dar nu găsi. Doamna Rachela pricepu că n'are și-i veni în ajutor.

— Lasă, plătești altădată. Pișta nu zise nimic. Ii mulțumi doar cu o clătinare din cap. Știa că nu va mai plăti, după cum știa și doamna Rachela. Ieșiră murmurând stins: noapte bună. In urmă doamna Rachela stinse pâlparea de lumină și trecu în odaia ei. Peste câteva clipe, birtul era stăpânit de întuneric. Noaptea își întinse împărăția în micile odăi, rămase cu ronțai-tul șoarecilor.

GH. ATANASIU

NAPOLEON ȘI BANATUL

Infrățit cu vremea, bănățeanul a pășit în istorie, cu povara asupriilor. A suferit și le-a învins.. În muncă a găsit consolare; în cântec, răsbunarea. A versificat bucuria și tristețea lui și a altora, pentru că le 'nțelegea mai mult decât oricine.

Intr'un caiet de cântece din 1858 scris cu slovă de plugarul sinteștean Arsenie Dragomir, am găsit, prin mulțimea poeziilor patriotice „Tânguirea lui Napoleon Buna Parte“. Curios și interesant.. Viața acestui „copil al norocului“ — după cum însuși afirma în întvederea avută cu Metternich — acest om peste vreme, cu o înălțime tot atât de vijelioasă ca și prăbușirea, învingătorul Europei la Campo Formio, Austerlitz, Jena, Eylau, Wagram și marele învins de la Waterloo, găsește adăpost puțin ospitalier — și e de înțeles — în cântecul bănățan.

Totuși, nu e surprinzător. Românii de sub stăpânirea de odioasă memorie, luaseră parte activă la campaniile duse de arhiducele Carol, împotriva genialului surghinuit de mai târziu. O anecdotă — autentică — apărută acum câteva decenii într'o revistă franceză, destăinuie:

Napoleon înainta spre Lobau, o insulă pe Dunăre, în fața Vienei. I se opuse o rezistență îndârjită. Cu multe jertfe, în sfârșit, s'au făcut și câțiva prizonieri. Aduși înaintea lui Napoleon, li s'a vorbit nemțește. Oștenii, nu 'nțelegeau. Și, nedumiriți, începură să vorbească românește. Marele general i-a crezut italieni, exprimându-se: Iată elita armatei austriece!...

Pentru lămurirea adevărului, a trebuit să intervină un alt prizonier român bănățan din regimentul 31 infanterie.

Napoleon ar fi ordonat să se scrie o proclamație prin care promitea „valahilor” toată libertatea, cerându-le în schimbul să nu se mai sacrifice pentru o țară care nu merită sacrificiul. Notița, afirmă că un exemplar semnat de Napoleon, s'ar păstra în Biblioteca Statului din Budapesta.

Evident, vaga promisiune, n'a mai fost împlinită...

Revin. Anonimul, cu serioase cunoștințe, atribuie epocalului corsican „tânguirea” străbătută de licăriri de ură, simțire și duioșie:

Ticălosul Buna Parte
Stând în pământ de departe
La Marea Apusului
În preajma Parisului
Când au fost să se pornească
Spre Elena, să robească,
Ochii în sus au rădicat
Și spre Franța au căutat.
Cuvântând, cu-amar plânga
Crunte lacrimi slobozea
Din inimă suspina:

„Să trăești fără iubită
În veci să fi fericită
Să trăești să împărățești
Că eu nu te-oi mai vedea
În întreagă viața mea...
Paris, tron împărătesc
Și tu scumpă casa mea
Pe tine nu te-oi vedea;
Besărabia cea cu nume
A opta minune'n lume
Rămâi singură, uitată,
De mine, de lumea toată...

A prietini ai mei iubiți
 Dacă vreți să mai trăiți
 Alexandru împărat
 Încă nu v'a încungiurat
 Cu cazaci și cu muscali,
 Vestiți tare ghegenerali
 Șvarțenberg cu vitejie,
 Încă v'au încungiurat, vai mie.
 Și pre cum acum gândesc,
 Toți doar spre Paris grăbesc...
 O! voi cetăți strălucite,
 În toată lumea veste
 Lăcrimați acum cu jele
 Nestartornicieii mele;
 O, surori și frații mei,
 Unde-or fi acum ei?...
 Lătăția, maica mea,
 Jalnică rămasă ea;
 Ludovica împărăteasă
 Acu vădುವă rămasă,
 Cu fiiul meu cel iubit
 Și de taică părăsit.
 Și de-aș putea să vă văd
 Încă odată să mă'ncred

Că voi mai trăi în lume
 Jalnic, fără acest nume,
 Veniți să vă povestesc
 În ce cale-acum pornesc...
 Elena-i la miază-zi
 Unde dacă voi sosi
 În lanțuri mă vor opri
 Și 'n veci de veci voi robi...
 Elena-i un stean de piatră,
 Cu apă încungiurată,
 De unde nu să mai vede
 Nici pământ nici frunză verde
 Numai marea cea mai lată,
 Apă mare, prea sărată.
 Mai bine mort, îngropat
 În țara mea, în loc curat
 Decât să fiu viu dar mort,
 Tot de altul să mă port.
 Anglezule, dreptate sfântă,
 Fă cu mine o izbândă,
 Că la tine am scăpat
 Fiind ca încoronat...
 Nu mă duce-așa departe,
 Că doară sunt Buna Parte
 Împărat, om de dreptate!..."

Poetul anonim, ia cel mai dramatic episod: plecarea spre Sfânta Elena, coroana pierdută. Țara înconjurată de dușmani. O mamă nemângăiată... Napoleon al II-lea, rămas al nimănui. Și apoi, insula, o celulă de închisoare... Pe rămășițele gloriei din ceasul trecut, umilitul de acum, plânge... Un minunat exemplu de nimicnicia vieții.

Versificatorul, deși se mărginește numai la înșiruire de fapte cu amănunte biografice, a știut să le împletească simplu, cu talent, reliefând o pronunțată notă tragică, trecută prin suflul lui.

E unică în poezia populară. Și dacă acest gospodar sinteșteanu nu și-ar fi muiat peana în călimara cu cerneala de rădăcină, „Tânguirea“, ar fi îngropată în uitarea trecutului, ca atâtea alte cântece bătrânești, bogăția sufletului bănățan.

Acum, se doinește prea puțin, sau nu se mai doinește deloc. Satul de azi, semidoctismul, cere actualități. Și e păcat după această uriașă, prețioasă comoară, creiată de multe generații, dospită în simțirea lor și risipită de o generație.

ION B. MUREȘIANU.

ION VLASIU: Am plecat din sat ¹⁾

Editura „Miron Neagu“ din Sighișoara, a mai scos de curând un volum, care adăugat la celelalte apărute, se situează pe linia aceleiași creații de pură valoare literară. Cartea d-lui Ion Vlasiu nu este un roman și poate, nici nu are pretenția să fie. Ea este o autobiografie — în scurt: povestea vieții unui tânăr, care așa cum este scrisă, nu este lipsită de valoare literară. Desigur că, problema autobiografică, este o grea problemă. A-ți scrie biografia la vârsta de 30 de ani — cât are autorul cărții „Am plecat din sat“ — este un lucru nu tocmai ușor. Justificarea unei autobiografii, poate fi făcută din două puncte de vedere: Când viața scriitorului este redată așa cum a fost trăită, după ce el a ajuns la bătrânețe, constituind astfel, un prețios material documentar pentru istoriografi, biografii, critici literari, etc. În cazul acesta, producția nu vizează valoarea artistică, — mai mult: este chiar necesar ca întâmplările vieții să fie redată cât mai obiectiv posibil, fără nicio transfigurare din partea scriitorului. În felul acesta, autobiografia este pe deplin justificată și necesară totodată. Deși nu este o creație literară de cele mai multe ori, ea aruncă o punte de trecere pentru înțelegerea operii creative a autorului ce a scris-o.

Există însă un alt gen autobiografic, în care valorează nu atât elementul concret-realistic al evenimentelor și întâmplărilor din viața scriitorului, cât mai curând calitatea literară și valoarea creativă a operei produse. Câtă vreme în prima categorie, viața scriitorului nu se confundă cu aceia a eroului din literatură, ci rămâne o fidelă reproducere a celor întâmplate; în cazul al doilea, viața scriitorului pierde din însemnătate, fiind raportată la exactitatea relatării evenimentelor. Ea se identifică însă cu aceia a eroului din literatură. Este cazul când creatorul și creația apar unificați ca mod de manifestare. Desigur, prin aceasta, autobiografia nu-și pierde întrutotul valoarea sa documentară, însă punctul de greutate, cade aici pe valoarea sa literar-artistică. În literatura română, exemplu clasic care face parte din acest gen autobiografic, este acela al „Amintirilor“ lui Creangă. Iar în literatura universală avem cazurile celebre a lui: Alfred de Musset: „La confession d'un enfant du siècle“; a lui Tolstoi: „Copilăria și adolescența“; a lui Lermontoff: „Un erou al timpului nostru“, etc. Justificarea acestui de al doilea gen autobiografic este lesne de înțeles: Ea decurge din valoarea literară și creativă a lucrării scrise. Viața scriitorului ne apare privită nu sub perspectiva datelor obiective, a întâmplărilor ce au avut loc atunci și atunci... provocate de cutare sau cutare... contingențe; ci îmbrăcată în haină simbolică, de unde se ridică la valoare de creație literară.

¹⁾ Editura Miron Neagu, Sighișoara, 1939.

Din această a două categorie a genului autobiografic, face parte și cartea „Am plecat din sat” a d-lui Ion Vlasiu. Dela începutul acestor rânduri spuneam că „Am plecat din sat” nu este un roman, luat în accepția în care circulă de obicei acest termen. Cartea în discuție, cuprinde povestea vieții unui copil, a unui suflet de om, care într’un sat oarecare ardelean, îndură cele mai grele încercări ale vieții, reușind în cele din urmă să se ridice la suprafață. Și în această poveste, spusă ce-i dreptul cu mult talent — căci I. Vlasiu știe să povestească simplu și frumos fără înfloriri inutile de stil — se pare la prima vedere că nu aflăm nimic deosebit: Este poate istoria vieții a celor mai mulți copii orfani. Cu toții am plecat de undeva: unii din sat, alții dela oraș; cu toții am avut de suferit și îndurat necazuri: dela rude, prieteni, cunoscuți, necunoscuți, etc. Și totuși! O privire aruncată mai adânc, în lăuntrul faptelor, în sufletul lor, ne descopere o problemă de sens și caracter general, ce se degajează din paginile scrise de autorul cărții „Am plecat din sat”. Și prin aceasta, povestea vieții lui I. Vlasiu capătă nu numai valoare literară, dar oarecum și existențială. Căci bănuim și suntem siguri că I. Vlasiu nu vrea să vorbească despre sine. Obiectul este pentru D-sa, un prilej pentru povestitor și un motiv de realizare și creație pentru artist. Mai mult. Cartea „Am plecat din sat” nu vrea să ridice nicio problemă. Povestitorul dă curs liber evenimentelor, care se împărtășesc de o putere epică nu ades întâlnită în literatura noastră cultă. Cu toate acestea, pentru cetitor, problemele răsar și se impun cu dela sine putere. Intrezărim și înțelegem, că aici nu este vorba de viața unui copil de țaran, care a reușit să devină „domnișor”, mulțumită perseverenței atât de specifice fiilor de țărani; ci este vorba de viața și destinul oarecum tragic, al copilului dela sat în general. Cetind cartea d-lui Vlasiu, te întregi înspăimântat: Câte talente nu sunt condamnate să rămână îngropate în sat, neștiute de nimeni, ducând o existență ștearsă, tulburată câteodată poate de neliniști și presimțiri vagi? Și câte din acestea, mai mult din întâmplare, sau din cine știe ce fel de motive, reușesc să răzbească la limanul vieții? Căci desigur, căutarea de sine nu este totdeauna încununată de succes. „Calea” pe care a aflat-o Ionel — eroul povestirii — după multe dibuiri și rătăcirii, putea să fie, dar și să nu fie aflată. Insuși faptul că dibuirea făcută, (de Ionel, fără altă armă de apărare a personalității sale, decât o extremă dorință de a se realiza) cuprinde întâmplări ce nu par a fi verosimile, ne arată că ele puteau să aibe sau să nu aibe loc. Lucru care dealtfel, ne arată încă odată că autorul cărții „Am plecat din sat”, nu a căutat să reproducă pur și simplu realitatea, ci a transfigurat-o, ridicând-o la valoare literară și artistică ce greu ar putea fi contestată.

Ceeace te surprinde plăcut în scrisul d-lui I. Vlasiu, este stilul direct, neartificializat și simplu pe care-l folosește, reușind să redea toate stările sufletești prin care a trecut, făcându-ne și pe noi părtași la ele. Nu întâlnim analize psihologice minuțioase, nici procedee de adâncire a stărilor sufletești, dealtfel nici nu le-ar fi locul; ci o redare a vieții ce curge lin și masiv, fără involburări ascunse. Și prin aceasta, narațiunea câștigă în putere epică, urmarea unei atitudini mai mult artistice în fața existenței. Se creiază aici o atmosferă, ce ne învălue încetul cu încetul și respirăm pe alocurea aroma epicului poporan. Problematika vieții este redată direct și

simplic și aceasta este una din marile calități ale cărții „Am plecat din sat”, dar poate și un neajuns vor adăuga unii. Noi știm însă că o astfel de carte nu putea fi scrisă mai potrivit decât așa cum a fost scrisă. Viața prezentată aici se desfășoară direct, simplu, fără întortochieri. Personajele trăiesc aieva, au viață și suflet și ceea ce e mai important: vorbesc din inimă, așa cum e firea țaranului român. Te uiți la ei și vezi ceea ce ai de văzut: omul, iar nu haina care-l ascunde. Și această calitate a cărții „Am plecat din sat” nu trebuie trecută cu vederea, căci ea ne vorbește și de felul de a fi al autorului, care a rămas, artist fiind — sculptor de profesiune — nealterat sufletește, lucru așa de rar întâlnit la artiștii de astăzi. Suflet nealterat de niciun element patologic al culturii, desprins din sufletul satului din care a plecat și ar vrea poate să se reîntoarcă acolo.

ANATOLE CHIRCEV

Note

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cronica Literară — Caetul 2—3. Baia Mare Februarie-Martie 1939. Redactor responsabil: Gh. Crișan.

Deși se întitulează modest „suplement literar al ziarului Cronica”, C. L. este o revistă frumos prezentată, cu colaborări de valoare. D. Ion Șugariu se ridică în numele revistei și a „tinereții flămânde de soare”) împotriva regionalismului literar. Cu toate acestea regăsim cu plăcere în paginile Cronicii Literare câteva nume ardeleni apreciate și la noi, cum e al poetului M. Beniuc. Recenzii obiective și note judicioase completează caetul împodobit cu reproduceri de opere de artă plastică.

Hotarul — a. VI. No. 3. Arad Martie 1929.

Revista societăților culturale federalizate din Arad apare cu regu-

laritate aducând mereu un material literar și documentar prețios. În ultimele numere s'a introdus o rubrică nouă căreia îi prevedem un mare succes. D-l Al. Constantinescu tratează interesant și util probleme gramaticale sub titlul de Colț limbistic. Vedem însă cu nedumerire că d-sa scrie „s-a” (ridicat, purtat) și „s-ar” (putea)! Se prea poate să fie numai supărătoare greșeli de tipar, în orice caz așteptăm o explicație.

Plaiuri Săcelene ne trimite un admirabil număr jubiliar cu ocazia împlinirii a cinci ani de apariție. 92 pagini împodobite cu 90 clișee și înțesate cu articole interesante și poezii bune. Nici recenzia nu e neglijată. Revista Plaiuri Săcelene e mărturia impresionantă a muncii fără preget depuse de un grup de tineri

intelectuali în frunte cu d. Victor Tudoran, dar și a înțelegerii cititorilor săceleni din locurile de baștină sau răsfirați în lumea mare.

N. F. Costenco: Ore — poeme, Chișinău 1939.

Poetul basarabean a adunat în acest volum o seamă de poeme scrise în anii 1934—1939. Într'un „poem într'un vers“ poetul se definește astfel: „Sunt o oază de mister într'un spațiu de lumină“. Ideia revine și în celelalte poeme, cari denotă pe lângă adâncimea inspirației și grijă pentru perfecțiunea formei, o mare originalitate și maturitate poetică. Pământul natal găsește la d. N. F. Costenco un cântăreț fervent, care merită o deosebită atențiune.

Petru Stati: Cartea dorurilor mele — poezii. Întâmplarea a voit să citească volumul d-lui Petru Stati pe timp de ploaie, așa cum o cere însuși autorul. Nu cred totuși ca această condiție să fie necesară pentru ca puternicul lirism al strofelor sale să pătrundă în suflet. La sfârșitul volumului ni se reamintește că tot d-l Petru Stati ne-a dăruit acum câțiva ani un volum de interpretări din lirica latină. Am scris în altă parte, atunci, tot binele pe care-l gândesc despre acea lucrare.

Editura Festival din Siliștră ne trimite două volume simpatice de poezii: *Vesperale de Alexandru Niconor și Ili de Vasile Culica*. Amândoi poezii, desigur tineri, au reușit să pună mult din frământările sufletului lor în versurile ce ni se trimit.

Gând Românesc — Mai—Decembrie 1938. Revista clujană a *Astrei*, redactată de d. Ion Chinezu ne-a trimis de data aceasta un număr încă mai bogat ca de obicei. Evident ar trebui să-i consacram mai mult decât o scurtă notă, dacă ne-ar permite spațiul. D. Victor Ion Popa scrie savuroase amintiri sub titlul „Vlaicu și Caragiale la Blaj“. Constantin Noica un scurt eseu, Ion Agârbiceanu o schiță. Un serios studiu asupra lui Octavian Goga semnează d. Ion Chinezu. Poezia este foarte bine reprezentată. Recenzii, cronici și însemnări variate completează numărul de 130 de pagini.

Symposion — Cluj, Februarie 1939. Numărul primit dovedește încăodată seriozitatea preocupărilor grupării *Symposion*. Remarcăm eseuul d-lui Victor Iancu asupra delimitării și fundamentării spiritului obiectiv.

Nic. Ivan

„LUCEAFĂRUL“

REVISTA REGIONALEI BANĂȚENE A ASTREI

Apare lunar, sub direcția unui comitet de redacție.

Redactor responsabil: Prof. Tr. TOPLICEANU

CUPRINSUL:

	Pag.
<i>Anatole Chircev:</i>	Valoarea omului 1
<i>Grigore Bugarin:</i>	Sonetul omului (poezie) 12
<i>Nicolae Tomiciu:</i>	O zi de judecată în cetatea Se- beșului 13
<i>Dr. A. E. Peteanu:</i>	Dr. Alexandru Mocsonyi 30
<i>Dr. V. Branisce:</i>	Mausoleul dela Feni 43
<i>Corneliu Sav:</i>	Prietenii (poezie) 48
<i>Ecaterina Teleki n. Mocsonyi:</i>	Birchiș 49
<i>Gh. Atanasiu:</i>	Vine revoluția 51
<i>Cronica:</i>	<i>Ion B. Mureșianu:</i> Napoleon și Banatul 71
	<i>A. Chircev:</i> Ion Vlasiu: Am ple- cat din sat 73
<i>Note:</i>	<i>Nic. Ivan:</i> Cărți, reviste 75

**A APĂRUT IN EDITURA
ASTREI BĂNĂȚENE:**

1. C. Stoicănescu : Revoluția lui Horia.
2. Mia Cerna : Inel Irinel și Domnița Iconița, Povești I.
3. Mia Cerna : Galbănul Impărat — Povești II.
4. Dr. Ilie Groșianu : Vicențiu Babeș.

Fiecare volum Lei 30— Comenzile se fac pe adresa Regionalei.

ABONAMENTE:

Pentru particulari	150	Lei
Pentru cercuri culturale și școli primare	150	„
Pentru despărțăminte și școli secundare	300	„
Autorități, instituții	500	„
Abonament de sprijin	1000	„

Adresa Redacției și Administrației:

Timișoara I., Bulev. C. Diaconovici-Loga No.